

चांदोबा

सप्टेंबर १९९५

Rs 5

विश्व-समाचार

अटलांटिक महासागरातील छोटासा भारत

भारताचे अध्यक्ष डॉ. शंकरदयाळ शर्मा नुकतेच कॅरिबियन देशातील ट्रिनिदाद व टोबॅगो या बेटांवर प्रमुख पाहुणे म्हणून जाऊन आले. भारतीय लोकांना तिथे जाऊन एकशे पन्नास वर्षे पूर्ण झाल्याच्या निमित्ताने साजऱ्या केल्या गेलेल्या समारंभात भाग घेण्यासाठी भारताच्या अध्यक्षांना निमन्त्रण दिले गेले होते. अगदी प्रथम जे भारतीय तेथे पोचले, त्यांनी ३० मे १८४५ रोजी त्या भूमीवर पाऊल ठेवले होते.

इतिहास असे सांगतो की ख्रिस्तोफर कोलंबस याने अमेरिकेचा शोध लावला. अमेरिकेच्या पूर्व किनाऱ्यावरील ट्रिनिदाद या बेटावर याच कोलंबसाने १४९८ मधे प्रवेश केला होता. यानंतर तो प्रदेश स्पेनची वसाहत बनला होता. १८०२ मधे तो ब्रिटिशांच्या ताब्यात आला. ट्रिनिदादच्या जवळच असणारे टोबॅगो हे बेटही नंतर आपल्या ताब्यात घेतले. १८०९ मधे त्यांनी या बेटांना आपली एक वसाहत बनवले.

या दोन्ही द्वीपांत ऊसाचे उत्पादन चांगले होत असे. तेथे काम करण्यासाठी ब्रिटिशांना मजुरांची गरज भासू लागली. त्यावेळी भारतावर ब्रिटिशांचेच आधिपत्य होते. त्यामुळे त्यांनी कलकत्ता, छोटा नागपूर वगैरे भागातून २३० भारतीय मजूर 'फीटलरोजाक' नावाच्या जहाजावरून तिकडे पाठवले.सध्याची राजधानी पोर्ट आफ स्पेनपासून काही अंतरावर असलेल्या नेल्सन बेटावर त्यांना उतरवण्यात आले. यानंतरही सत्तर वर्षे पर्यन्त उत्तर प्रदेश, बिहार व दक्षिण भारतातून सतत मजूर तिकडे पाठवले जात राहिले. त्याचप्रमाणे ते ब्रिटिश आफ्रिकेतील आपल्या वसाहतीतूनही मजूर पाठवत राहिले.

ट्रिनिदाद व टोबॅगो यातील एकूण जनसंख्या २०,००,००० इतकी आहे. त्यात भारतीय व आफ्रिकन लोकांची संख्या जवळजवळ सारखीच आहे.

तेथील भारतीय आपल्या पूर्वजांची जन्मभूमी अजून विसरलेले नाहीत; कारण तेथे जातानाच ते केवळ आपली पोशाखपद्धतच नव्हे, तर भाषा, आहारपद्धति अन् धर्मसंप्रदायही बरोबर घेऊन गेले. तेथे हिन्दी, बंगाली, पंजाबी व दक्षिणेकडील चार ही भाषा बोलणारे भारतीय आहेत. याशिवाय भोजपुरी, मैथिली, संथाली व नेपाळी भाषिक ही तेथे आहेत. तेथील काही भागांची नावे ही त्यांनी मथुरा, लखनऊ, कानपुर, चंदरनागूर, मद्रास, मलबार लेंड्स, दिल्लीरोड, गोलकुंडा ठेवली आहेत.

नूर हसन अली हे प्रथमत: तेथून येथे आलेले भारतीय होत. ते असे म्हणतात की, ''समुद्रांनी आम्हाला एकमेकांपासून तोडले असले, तरी आमची हृदये एकमेकांशी जुळलेली आहेत.'' अध्यक्ष डॉ. शंकरदयाळ शर्माही असे म्हणाले की, ''ट्रिनिदाद - टोबॅगोशी भारताचे संबंध फार निकटचे आहेत; कारण यांची मने जुळलेली आहेत.''

शान्त सासू

गौरीपुरचा काशीराम चांगला धनवान होता. त्याला केशव व माधव नावाचे दोन मुलगे होते. दोघेही चांगले मेहनती आणि बुद्धिमान होते. तरीही काशीरामच्या मनाला शान्ती लाभत नव्हती, बिचारा सदैव बेचैन असे; अन् याला कारण होता त्याच्या बायकोचा भांडखोर स्वभाव ! तिचे नाव 'शांति' असले तरी प्रकार अगदी अुलट होता. तिचा स्वभाव फार लहरी असून तिची बडबडही फार मर्यादेबाहेर चाले.

आपल्या तीक्ष्ण वाक्‌बाणांनी इतरांच्या मनाला घायाळ करत राही ती. आपल्या बायकोचा हा स्वभाव चांगला माहीत असल्यामुळे काशीरामने केशवचे लग्न आपला लांबचा नातेवाईक धर्मा याच्या मुलीशी - कमलाशी लावून दिले. असे करण्याचे असे ही एक कारण होते की, त्याला वाटले दोन्ही कुटुम्बे एकमेकांना ओळखत असल्याने कमलालाही आपल्या सासूचा स्वभाव अगोदरपासूनच नीट माहीत असेल, परन्तु प्रत्यक्षात घडले मात्र अगदी अुलट ! शान्ता शब्दाशब्दावर कमलावर नाराज होअून तिला खूप टाकून बोले. कमलाही मुळीच चुप राहू शकत नसे. तिने आपल्या नवऱ्याला केशवला स्पष्टच सांगून टाकले की, "मी आता माहेरी परत जाते. आपलं निराळं बिऱ्हाड करायची व्यवस्था केलीत, म्हणजे मगच मी परत येईन."

यानन्तर थोड्या दिवसांनी दोन व्याह्यांनी आपसात चर्चा करून ठरवले की, केशव-कमलाचे निराळे बिऱ्हाड करून देण्यातच सर्वांना सुख लाभेल. अशा प्रकारे थोरल्या मुलाने गावातच आपले निराळे बिऱ्हाड थाटले अन् नंतर त्याला आता एक वर्षाचा मुलगाही होता.

अशा परिस्थितीत आता आपल्या दुसऱ्या मुलाचे-माधवचे लग्न करून द्यायलाही त्याला भय वाटू लागले.

मनीषा रणनवरे

एकदा काशीराम शेजारच्या गावात असलेल्या नारायण नावाच्या आपल्या मित्राला भेटायला गेला.

बऱ्याच दिवसांनी आपल्या मित्राला पाहून नारायण फारच खुश झाला. दोघे झोपाळ्यावर बसून मंद झोके घेत मजेने गप्पा मारू लागले.

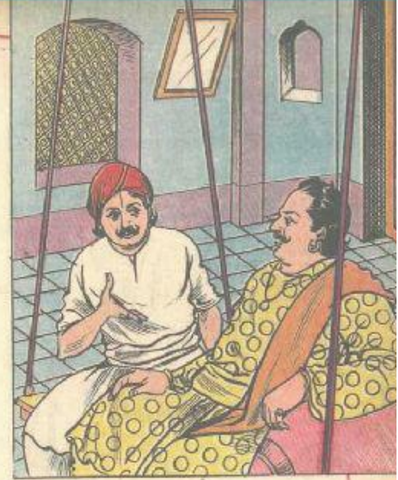
थोड्या वेळाने खांद्यावर एक मोठेसे गाठोडे घेतलेला एक माणूस तेथे आला. आल्याबरोबर तो नारायणला म्हणाला, "रामराम रावजी, आपल्या विमलाबेटीने जरीच्या साड्या आणायला सांगितल्या होत्या मागच्या वेळी. आत्ता तिच्यासाठीच खास सुंदर कलाकुसरीच्या रंगीत साड्या घेअून आलोय पहा."

नारायणने आपल्या मुलीला हाक मारली.

विमला घरातून बाहेर आल्याबरोबर व्यापारी म्हणाला, "छोटी मालकीणबाई ! मागच्या वेळी वितभर रुंद जरीकाठाच्या साड्यांबद्दल बोलला होतात ना ! बघा कशा सुरेख साड्या आणल्या आहेत तुमच्यासाठी!" अन् तो नोकराला गाठोडे सोडायला सांगू लागला.

इतक्यात व्यापाऱ्याला "अुघडू नका गाठोडं मोतीरामजी ! आलेच मी." असे म्हणत विमला लगबगीने पुन्हा घरात गेली.

काही मिनिटातच एक विरलेली, जुनी दिसणारी साडी आणून ती मोतीरामसमोर टाकत म्हणाली, "जरा ही साडी नीट पहा बरं."

साडी पाहिल्याबरोबर मोतीरामचा चेहरा पडला. तरी क्षण भरात स्वत:ला सावरत तो म्हणाला, "हुं ! कुणाकडून घेतली होती ?"

विमला हसत म्हणाली, "तुमच्याकडूनच तर घेतली होती. का? विश्वास नाही बसत?"

पण तिचे बोलणे अुडवून लावल्यासारखे करत तो म्हणाला, "हा मोतीराम असल्या हलक्यासलक्या साड्या विकत नसतो कधी."

तरीही विमला पुन्हा गंभीरपणे म्हणाली, "मोतीरामजी, मागल्या वेळी अगदी आग्रह करकरून 'चांगली साडी' म्हणत तुम्हीच तर माझ्या गळ्यात मारली होती ही साडी ! अन् चांगली भक्कम किंमतही वसूल केलीत बाबांकडून. पण पहिल्यानंच पाण्यात टाकली,

तर रंग पार विटून गेला. लक्षात ठेवा तुम्ही, माणसाला फसवण्यात एकदाच यश मिळू शकतं, पण प्रामाणिकपणा मात्र कायम अुपयोगी पडतो ! आता जाअू शकता तुम्ही !''

तिच्या या अकस्मात वाक्‌ताडनाने घाबरलेला मोतीराम काही बोलणार, इतक्यात त्याला थोपवत विमला पुन्हा म्हणाली, ''मोतीरामजी, देवानं माणसाला बोलण्याची शक्ती दिलेली आहे, ती आपल्या बोलण्याद्वारे चांगल्या गोष्टी व्यक्त करण्यासाठी ! अुगीचच जास्त बकबक करून जिभेच्या जिवावर आपला मतलब साध्य करण्यासाठी नव्हे; समजलं ? जा आता तुम्ही !''

मोतीराम तेथून मुकाट्याने निघून गेला.

काशीराम हा सारा प्रकार लक्षपूर्वक पहात होता. त्याने विमलाला विचारले, ''एका मोठ्या माणसाशी कसलाही संकोच न बाळगता असं धडाधडा बोलताना कसली भीति नाही वाटली तुला ?''

विमला हसतच अुत्तरली, ''आपण जर कसली चूक केली नसेल, तर संकोच किंवा भीतीचा प्रश्नच कुठे येतो काका ? निर्दोष माणसं अशी अुगीच घाबरायला लागली, तर दोषी माणूस त्याचा फायदा घेअून आपल्या मर्यादा जास्तच ओलांडू लागेल की नाही ?''

तिचे हे बोलणे ऐकता ऐकता काशीनाथच्या मनात काही निराळाच विचार येअू लागला. नंतर संध्याकाळपर्यन्त तो नारायणशी गप्पा तर मारत होता, पण त्याचे मन पुनःपुन्हा आपल्याच विचाराभोवती रुंजी घालत होते.

शेवटी आपल्या गावी परत निघण्यापूर्वी मनात काही निर्णय घेअून तो आपल्या मित्राला म्हणाला, ''हे बघ नारायण, मला तुझ्याकडे काही मागायचंय.''

आश्चर्याने नारायण म्हणाला, ''अरे माग न निःसंकोचपणे.''

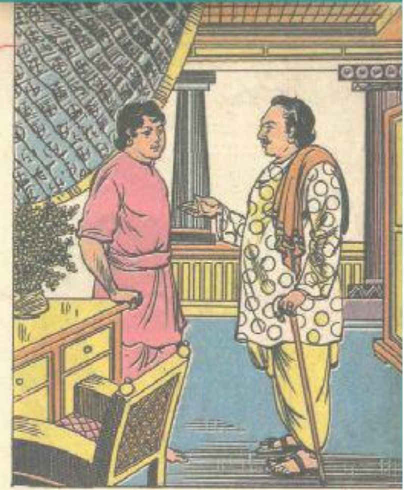
''अं! तुझ्या मुलीला आपली सून बनवावी, असं वाटतंय मला.'' काशीनाथने मनातली गोष्ट सांगून टाकली.

मागणी ऐकताच काशीरामला आनंदाने मिठी मारत नारायण म्हणाला, ''अरे, हे तर वरदानच झालं की मला! तू म्हणतोयस काही मागायचंय मला ? माझी विमला तुझी सून बनणं यासारखी भाग्याची गोष्ट दुसरी कोणती असणार तिच्यासाठी ? माझ्या पोरीचं भाग्यच फळफळलं की !''

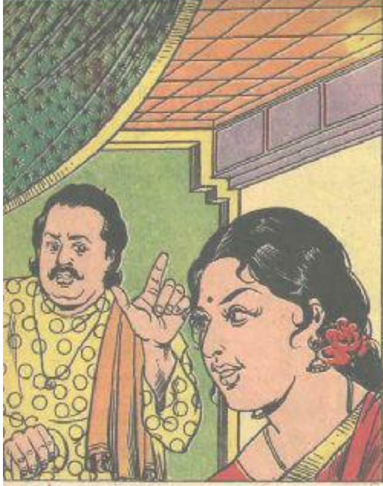
काशीराम नंतर म्हणाला, ''बरं तर, आता घरी पोचताच मी आपल्या बायको अन् मुलाशी बोलेन याबाबत. नंतर मुहूर्तही पाहून ठेवीन. त्यापूर्वी तूही आपल्या बायको व मुलीशी बोलून ठेव.''

घरी पोचल्याबरोबर काशीरामने आपला धाकटा मुलगा माधव याला सारी हकिकत सांगून म्हटले, ''माधव, तुझी वहिनी जरा मअू स्वभावाची असल्यामुळे घरात तुझ्या आईचं वर्चस्व राहिलं. शेवटी सुनबाईनं आपलं निराळं बिऱ्हाड थाटलं. पण आता तुझी होणारी बायको मोठी चुणचुणीत अन् हुशार आहे. मला आशा आहे की ती तुझ्या आईला सुधारेल. विमलाच्या वागणुकीनं माझ्या या आशारूपी रोपाला छानच खतपाणी घातलंय. मला तर वाटतंय की तुझा दादा अन् वहिनीही पुन्हा इथेच रहायला येतील.''

नंतर सर्वजण जेंव्हा 'मुलगी पहायला' नारायणच्या घरी गेले, तेंव्हा हुंडा म्हणून आपण कायकाय आणि किती देणार वगैरे सर्वकाही त्याने आपण होअूनच सांगून टाकले. शांतीही कबूल झाली. त्यामुळे लग्नसमारंभ लवकरच पार पडून विमला सासरी रहायला आली सुद्धा.

विमला सासरी आल्यानन्तर घरच्या कुत्र्यामांजरावर ही बरसणाऱ्या सासूचा स्वभाव तिला चांगलाच कळून चुकला. परन्तु आपली काही चूक नसतानाही आपणावर तिच्याकडून सुटणारे वाग्‌बाण ही मुकाट्याने सहन करीत राहिली, तोंडातून तिने कधी 'ब्र' ही काढला नाही. इतकेच नव्हे, तर तिने आपल्या वागणुकीत कसला बदलही केला नाही. काशीरामला विमलाच्या या वर्तणुकीचे मोठेच आश्चर्य वाटले. त्याला वाटले, की सून नवीनच आलेली आहे, जुनी झाली की मग दाखवील आपली चुणूक ! तो यासाठी वर्षभर वाट पहात राहिला. पण शान्ती गरजतच राहिली अन् विमला ओठ घट्ट मिटून राहिली ! एकदा बायको

देवळात गेल्याची संधी साधून काशीरामने विमलाशी या बाबतीत बोलणे काढले.

तो आपल्या सुनेला म्हणाला, "सुनबाई, तू इथे आल्या दिवसापासून मी पहातो आहे. तुझी सासू तुला अुगीचच त्रास देत असते. तरीही तू कसं आपलं तोंड शिवून बसली आहेस? मला तर शंका यायला लागली आहे की, त्या दिवशी साड्यांच्या व्यापाऱ्याला रोखठोक बोलणारी मुलगी तूच की आणखी कोणी !"

सासऱ्याच्या या बोलण्यावर हसत हसत विमला म्हणाली, "त्या दिवशी त्या व्यापाऱ्याला मी कसलाही संकोच न बाळगता अशासाठी बोलले की, त्याचं आमचं काही नातं नव्हतं ; आमच्या कुटुम्बाचा तो कोणी मित्र ही नव्हता. पण इथे माझ्यावर अधिकार गाजवणारी बाई ही माझ्या नवऱ्याची प्रत्यक्ष आई आहे; सासू आहे माझी ! त्यांच्याशी असणारं मासं हे नातं शाश्वत आहे. त्यांना काही अुलटसुलट बोलायला हे नातंच मला अडवत आहे. आपल्याला जिथे प्रेमाची अपेक्षा असते, आपले संबंध सुरळित रहावे असं वाटतं, तिथे शान्तता अन् सहनशक्ती असणं आवश्यक आहे. भांडणतंटा कदापीही नसावा."

सुनेचे सद्‌गुण पाहून काशीरामचे डोळे भरून आले. मोठ्या प्रेमाने तो म्हणाला, "मुली, तुझं वय तर खूपच लहान आहे, पण भल्याभल्या मोठ्या माणसांनाही लाजवेल असं बोललीस तू ! तुझं बोलणं म्हणजे त्यांना एक आदर्श अुदाहरण आहे. पण मला अशी भीती पडलीय की तुझा चांगुलपणा, हा तुझ्या सासूच्या दृष्टीने तुझा भित्रेपणा असावा. यामुळे तिला जास्तच प्रोत्साहन मिळून ती तुला बेपर्वाई दाखवेल, अन् मग कदाचित तुझ्या सहनशक्तीचा अंत होईल. मला वाटलं होतं की तू आपल्या सासूला चांगला धडा शिकवशील, तिला नीट ताळ्यावर आणशील. पण आता कळून चुकलंय की मूर्खपणा इतरांना सहजपणे त्रास देअू शकेल, पण विवेक शिकवू शकणार नाही. जे व्हायचं, ते तर होअूनच राहील. आम्ही आपल्या भाग्यालाच दोष देतोय. इतक्या सुशील सुनेचे हाल पाहून मन दुखतं आमचं. आम्हाला गप्प बसावं लागतं."

त्याला पुढे बोलवेनासे होअून तो बाहेर निघून गेला.

बाहेर पडत असतानाच देवळातून परत आलेली शान्ती त्याला आपल्या पुढ्यातच दिसली. पण काशीरामने एक शब्द ही अुच्चारला नाही, जणू त्याला तिचा चेहराही पहाणे नको वाटत होते.

त्या दिवशी रात्रीच्या जेवणाचे वेळी शान्ती अतिशय शान्त होती. नेहमीप्रमाणे ती सुनेशी एक ही रागाचा शब्द बोलली नाही. काशीरामला ती म्हणाली, "अुद्या चांगला दिवस आहे. तुम्हाला वेळ आहे का थोडा?"

काशीरामने घुश्यानच विचारले, "का?"

मान खाली घालत शान्ती अुत्तरली, "अुद्या आपण दोघेही जाअून आपला थोरला मुलगा, सून आणि नातवाला इथे आपल्या घरी घेअून येअू."

बायकोच्या या बोलण्याचे आश्चर्य वाटून काशीराम एकदम ओरडला, "काय म्हणालीस? पुन्हा एकदा बोल बरं !"

रडत रडत शान्ती म्हणाली, "आज देवळात भजन नव्हतंच म्हणून मी लवकर परत आले. तुमचं दोघांचं सगळं बोलणं मी ऐकलं. आजपर्यन्त आपला मूर्खपणा न जाणून, तुम्हा सर्वांना मी किती त्रास दिला ते माझ्या लक्षात आलं. माझ्या बद्दल तुमच्या मनात किती कटुता अुत्पन्न झालीय हे अुमगलं मला. प्रेम अन् बंधन हवंसं वाटत असेल, तर माणसाचं वागणं आत्मीयतेचं हवं - हे विमलाचं बोलणं अगदी सोळा आणे पटलं."

आपल्या बायकोत अचानक इतका फरक पडेल अशी काशीरामला कल्पनाच नव्हती. आनन्दाने तो म्हणाला, "इतक्या काळानंतर शान्त जीवनाचं मुख्य सूत्र तुझ्या लक्षात आलं. सासूचा शान्त स्वभाव हाच तर कुटुम्बाच्या सुखशान्तीचा पाया आहे. देवानं दिलेलं ते एक वरदानच आहे."

"इतकी छोटीसी गोष्ट तुम्ही आपली थोरली सून घरात आली, तेंव्हाच सांगितली असतीत, तर मी स्वतःला सुधारलं नसतं का? आत्तापर्यन्त गप्प का राहिलात?" शान्ती हसत बोलली.

हुश्......हुश्

भयानक वादळ झाले. त्यांची नाव बुडत होती. त्यातले तिघेही प्रवासी एका एका लाकडी फळीचा आधार घेऊन कसे तरीएका निर्जन बेटावर पोचले. या तिघांशिवाय कोणीही प्राणी नव्हता तेथे. फळांनी लवलेले खूपसे वृक्ष तेथे होते. एक लहानशी नदी होती अन् त्या पाण्यात अगणित मासे होते. फळे व मासे खाऊन बाकीचा दिवस जुगार खेळत ते आपले दिवस घालवू लागले.

त्या तिघातला एक होता गावपाटील, दुसरा शेतकरी अन् तिसरा होता एक रिकामटेकडेपणाने दिवस घालवणारा भटक्या माणूस.

एक दिवस समुद्रकिनाऱ्यावर हिंडत असताना पाटीलबुवांना रेतीत एक बाटली दिसली. शेतकऱ्याने अुचलून हातात घेतली आणि रिकामटेकड्याने तिचे झाकण काढले. खूप काळापासून बाटलीत बंद असलेले एक भूत ताबडतोब जोर-जोरात हसत अुडी मारून बाहेर आले.

भूत पाहून तिघेही पळून जाऊ लागले. पण त्यांना थांबायला सांगून भूत म्हणाले, ''अरे, फारा वर्षांनी तुम्ही मला मुक्त केलंय, तेंव्हा मी तुम्हा तिघांचीही एकएक इच्छा पुरी करीन. नीट विचार करून काय मागायचं ते ठरवा नीट.''

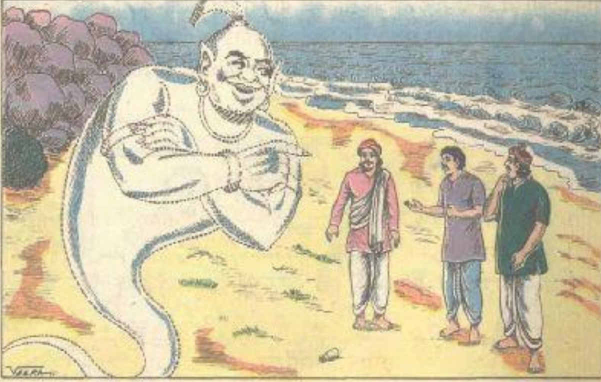
गावपाटील विचार करू लागला, ''गावच्या लोकांचे तंटे मिटवण्यासाठी मला ताबडतोब आपल्या गावी जायचंय.''

भुताने ताबडतोब आपल्या तोंडाने 'हुश्' असा आवाज केला, अन् पाटील महाशय दुसऱ्याच क्षणी अदृश्य झाले.

शेतकऱ्याने विचार केला, ''पीक काढायची वेळ झालीय, मला तर आत्ता आपल्या शेतात असायला हवं.''

भुताने पुन्हा 'हुश्' केले अन् शेतकरी नाहीसा झाला.

रिकामटेकड्याने विचार केला ''जुगार खेळायला ते दोघे इथे असले तर माझा वेळ कसा छान जाईल!'' झाले! भुताने दोन वेळा 'हुश् हुश्' केले अन् ते दोघे पुन्हा बेटावर हजर झाले! आता भूतच गायब झाले होते!

(मोहन हा ट्रॉयराजा वर्धन याचा पुत्र. ग्रीक राजा प्रताप याच्या पत्नीचे - भुवनसुंदरीचे - अपहरण झाले. तिला परत आणण्यासाठी ग्रीक सैन्य जहाजातून निघाले. त्यांनी ट्रॉयला वेढा दिला. दहा वर्षे युद्ध होत राहिले. शेवटी एका विशाल लाकडी घोड्यात लपून ग्रीकांनी ट्रॉय नगरात प्रवेश केला, आणि त्यावर विजय मिळवला. नंतर त्यांनी नगर जाळून टाकले. 'भुवनसुंदरी' नावाच्या ग्रीक पौराणिक दीर्घकथेत हे सर्व आपण वाचलेच आहे.

ट्रॉयवर आक्रमण करणाऱ्या ग्रीक योध्द्यात रूपधरही एक होता. युद्धाला निघण्यापूर्वी ज्योतिष्यांनी त्याला सांगितले होते की, ''तुला वीस वर्षेपर्यन्त स्वदेशी परतण्याचा योग नाहीय.'' त्या विसांपैकी दहा वर्षे तर प्रत्यक्ष युद्धातच खर्च झाली. अुरलेल्या दहा वर्षात रूपधरच्या जीवनात फारच विचित्र घटना घडल्या. त्या घटनाच या महिन्यापासून चित्रित करीत आहोत.)

ग्रीकांनी ट्रॉय नगर जिंकले. मिळालेली संपत्ती व बायकाही त्यांनी वाटून घेतल्या. प्रत्यक्ष राजा वर्धन याची बायको रूपधरच्या वाट्याला आली. पण ती त्याला लाभली नाही. तिने केलेल्या अतिबडबडीमुळे व शिव्याशापांमुळे कंटाळून तिला मारून समुद्रात फेकून दिले.

नगर जिंकल्यानन्तर तेथील प्रमुख देवी बुद्धिमती देवी हिलाही त्यांनी पुरेसा आदर दिला नाही. त्याचा परिणाम म्हणून की काय, परतीच्या वाटेवर सर्वच ग्रीक योद्धयांना अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागले.

रूपधरच्या नौका ट्रॉयचा किनारा सोडून निघाल्यापासूनच अुलटे वारे वाहू लागले होते. वास्तविक त्यांना दक्षिणेकडे जायचे होते. परन्तु

नौका मात्र अुत्तरेकडे ढकलल्या जात राहिल्या. शेवटी त्या स्पिरोस किनाऱ्याला लागल्या. ही किकोनियनांच्या रहाण्याची जागा होती.

रूपधरच्या सेना त्या नगरावर तुटून पडल्या अन् त्यांनी नगराचा विध्वंस केला. सैनिकांनी सापडलेल्या स्त्रिया, पशुधन व अन्य संपत्ती आपसात वाटून घेतली. रूपधर त्यांना म्हणाला, "आपल्याला जमेल तितक्या लवकर इथून निघायला हवं." पण सैनिक त्याचे म्हणणे अैकून त्यावर विचार करण्याच्या मनस्थितीत नव्हते. नगरात त्यांना एक विचित्र व स्वादिष्ट पेय मिळाले. सर्वजण ते पेय खूप प्यायले आणि जनावरांना समुद्रतटावर भाजून खायला त्यांनी सुरुवात केली. यातच ते मग्न राहू लागले. या अवधीत नगरातून पळून गेलेले किकोनियन दुसऱ्या गावांत गेले. त्या गावातील सर्व पुरुष युद्धकला अुत्तम जाणत, त्यांच्या जवळ अुत्तम शस्त्रास्त्रे होती. अनेक जण धनुर्विद्येत प्रवीण होते, तर काही भालाफेकीत. काही अुत्तम तलवारबहाद्दर होते. नगरातून पळून गेलेल्या लोकांना या गावातल्या लोकांनी त्यांच्यावर हल्ला करणाऱ्या लोकांबद्दलची सर्व माहिती विचारली. हल्ला करणारे लोक शूर आहेत हे कळल्यावर ते फारच खूश झाले. आज बऱ्याच काळानन्तर आपल्या शस्त्रांचा योग्य अुपयोग करायची संधी त्यांना प्राप्त झाली होती. या साऱ्या योध्द्यांनी किकोनियन लोकांना मदत करायचे आनन्दाने मान्य केले. किकोनियन तेथून असंख्य योध्द्यांना घेअून आले. त्यांच्यात रथारूढ होअून लढणारेही अनेकजण होते. वेळ पडल्यास जमिनीवर अुभे राहूनही ते युद्ध करू शकत.

अगदी सकाळी सकाळीच हे किकोनियन योद्धे टोळधाडी सारखे येअून रूपधरच्या लोकांवर तुटून पडले. घनघोर युद्ध झाले. किकोनियनांची संख्या अधिक होती अन् जसजसा वेळ जात राहिला, तशी रूपधरची सैनिक संख्या कमी होअू लागली. बरेच जण मारले गेले. बाकीचे विनाविलंब अुड्या मारून आपापल्या नौकांवर चढले अन् तेथून पळून गेले.

समुद्रात थोडे दूर गेल्यावर पूर्वेकडून जोरदार वारे वाहू लागले. समुद्र व आकाश दोन्ही एक होअून धूसर दिसू लागले. अंधार पडला. वाऱ्याच्या वेगामुळे जहाजांच्या शिडात हवा भरली जाअून ती वेगाने भरकटत जाअू लागली.

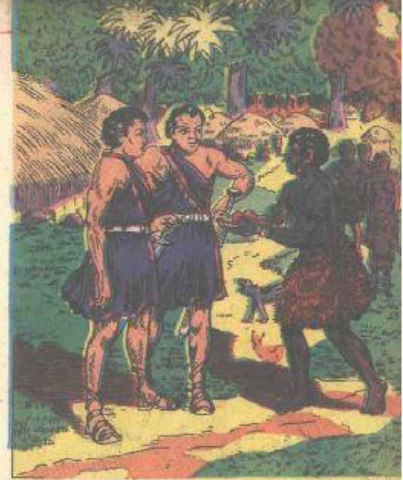
पहाता पहाता त्या हवेमुळे जहाजांची शिडे फाटू लागली.

'आता आपल्या प्राणांची खैर नाही', असे रूपधरला वाटू लागले. त्याने शिडे खाली करण्याची आज्ञा आपल्या सैनिकांना दिली. तसे करून मोठ्या कष्टानेच ते आपली जहाजे किनाऱ्याला लावू शकले. दोन दिवस त्यांनी वादळ थांबायची प्रतीक्षा केली. दोन्ही दिवस त्यांना सूर्यदर्शनही घडले नाही.

तिसऱ्या दिवशी सकाळी त्यांना जेंव्हा अरुणोदय दिसला, तेंव्हाच त्यांच्या जिवात जीव आला. त्यांनी पुन्हा खांबांना शिडे बांधली अन् जराही प्रयत्न न करता जहाजे योग्य दिशेने झरझर जाअू लागली.

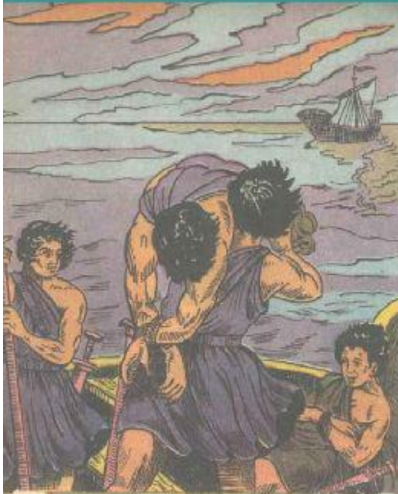
चार दिवसांच्या प्रवासानन्तर नौका पोचल्या तेथून अुत्तरेकडे गेल्यावर रूपधर स्वदेशी इथाकाला पोचू शकणार होता.

हवेचा जोर कमी झाला अन् रूपधरने नावा पुढे नेण्याची आज्ञा दिली. पण इतक्यात पुन्हा वादळी वारे वाहू लागले अन् त्या नावाड्यांच्या ताब्यात राहीनाशा झाल्या. त्या किनाऱ्याकडे जाअू लागल्या. यापेक्षा 'मागच्या वेळचे वादळ बरे' असे म्हणायची वेळ आली. कारण यावेळी समुद्रात प्रचंड अुंचीच्या लाटा अुसळत होत्या.

जहाज एका क्षणी लाटेवर अुंच अुचलले जाई, तर दुसऱ्या क्षणी कडेलोट झाल्यासारखे एकदम खोल जाई. भरीत भर म्हणून आसपास अक्राळविक्राळ आकाराचे मासे व मगरी सुसरी दिसू लागल्या. परंतु सुदैवाने या प्राण्यांना वादळामुळे आपल्याच जीवनाची चिंता पडल्याने त्यांनी रूपधरच्या लोकांना जरासुद्धा त्रास दिला नाही. पुरे नअू दिवस व नअू रात्री वारा त्याच्या नौकांना चेंडूसारखा इकडून तिकडे टोलवत राहिला. दहाव्या दिवशी सर्वजण एका किनाऱ्याला लागले. परन्तु तेथे ते जास्त दिवस राहू शकले नाहीत.

या किनाऱ्यावर रहाणारे लोक एक प्रकारची गोड फळे खात असत. ती अगदी मधासारखी

गोड असत. त्यांच्यात बिया किंवा कोयी वगैरेही नसत. पण ती खाल्ल्यामुळे माणसे आपला भूतकाळ विसरून जात. अफू सेवन केलेल्या माणसासारखी ती गुंगीत रहात.

ही गोष्ट रूपधरला माहीत नव्हती. त्याने व अनुयायांनी मिळून तेथेच तटावर स्वयंपाक करून भोजन केले आणि नंतर त्याने तीन सैनिकांना बोलावून तेथील स्थानिक लोकांसंबंधी माहिती काढून आणायला सांगितले.

स्थानिक लोकांनी या ग्रीकांना कसलाही त्रास दिला नाही; अुलट त्यांनी या सैनिकांना फळे खायला दिली. ती खाल्ल्यावर 'आपण कोणत्या कामासाठी इथे आलो' हेच ते विसरून गेले अन् फळेच खात राहिले.

बराच वेळ गेला तरी सैनिक परत न आल्याचे पाहून रूपधर स्वत:च काही सैनिक बरोबर घेअून त्यांना शोधत गावात पोचला, तेंव्हाच खरी गोष्ट त्यांच्या ध्यानी आली. त्या लोकांनी रूपधरलाही फळे देअू केली पण त्याने ती खाल्ली नाहीत. त्याला शंका आली की या फळांमुळेच आपले सैनिक गुंगले आहेत. त्याला जबरदस्तीनेच त्या सैनिकांना आपल्या नौकांपर्यंत खेचून आणावे लागले. वाटभर ते ओरडत होते की, ''आम्हाला तुमच्याबरोबर यायचं नाही. सोडून द्या आम्हाला, इथेच छान वाटतंय.''

दोऱ्यांनी बांधूनच रूपधरने या सैनिकांना जहाजांवर चढवले. येथे जास्त रहाणे धोक्याचे आहे, हे तो समजूत चुकला अन् आपल्या सैनिकांसह त्याने तेथून कूच केले. थोडे दिवस प्रवास केल्यानन्तर जहाजे आणखी एका किनाऱ्याला लागली. आपण कोठे आलो आहोत हे त्या ग्रीकांना ठाअूक नव्हते कारण त्यावेळी, रात्र असून आकाशात चन्द्र असला तरी तो ढगांनी झाकोळलेला होता. स्पष्टपणे काहीच दिसत नव्हते. तरीही 'अुद्या काय ते पाहू' असे ठरवून किनाऱ्यावरील रेतीतच ते आरामात झोपून गेले.

सकाळी अुठल्यावर आपण एका बेटावर आहोत, असे त्यांना आढळले. तेथील सौन्दर्याचा आस्वाद घेत ते खूप फिरत राहिले.

या बेटावर तऱ्हतऱ्हेची फळझाडे असून द्राक्षांचे वेलही सर्वत्र अमर्याद वाढलेले होते. तेथील जमीन चांगलीच सुपीक होती. पण कोठेही कोणी शेती करत असल्याचे आढळले नाही. पाणीही मुबलक असल्याने नांगर न चालवताच हरतऱ्हेचे धान्य अुत्पन्न होअू शकले असते.

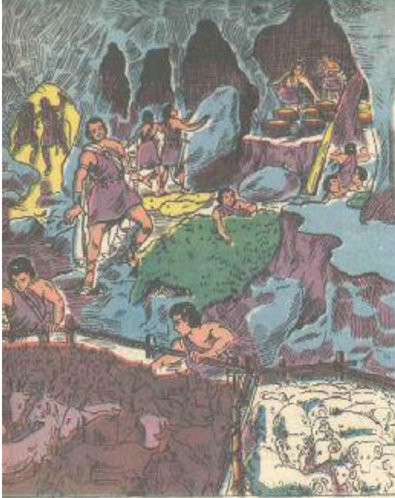
आपल्या नौका सोडून खूप दूर जाण्यापूर्वीच या ग्रीकांना जंगली बकऱ्या आढळल्या. ताबडतोब आपल्या नौकांवर चढून सैनिक आपले धनुष्यबाण, भाले वगैरे आयुधे घेअून आले. काही बकऱ्या मारून त्या शिजवून ते दिवसभर खात राहिले. रूपधरबरोबर एकूण बारा नौका होत्या. प्रत्येक नौकेला नअू-नअूच्या हिशोबाने बकऱ्या त्यांच्या वाट्याला आल्या.

त्या दिवशी ते आपल्या नौका सोडून कोठेही गेले नाहीत. त्यांना तेथूनच दिसले की, दूरवर माणसांची वस्ती आहे. संध्याकाळी तेथील घरांच्या स्वयंपाकघरातून धूर बाहेर पडत असल्याचेही त्यांना दिसले. शेळ्या-मेंढ्यांचे आवाजही त्यांना स्पष्ट ऐकू येत होते.

सकाळ होताच रूपधर आपल्या माणसांना बोलावून म्हणाला, ''मी स्वत: या नौकेत बसून बेटावर जातो, अन् इथली माणसं जंगली आहेत की सभ्य आहेत हे पाहून घेतो. त्यानन्तरच पुढे काय करायचं हे ठरवू आपण. मी परत येईपर्यन्त तुम्ही आपल्या नौका सोडून कुठे जाअू नका. नीट रक्षण करा आपल्या नौकांचं.''

थोडे दूर गेल्यावर रूपधरला बऱ्याच लांबवरच्या एका टेकडीवर एक गुहा दिसली.

त्यावर वेली पसरलेल्या होत्या. गुहेला घेरून कुंपणासारखी एक भिंत होती. भिंतीत मोठमोठे खडक व झाडांची खोडेही मधून मधून दिसत होती.

रूपधर आपल्या नौकेतून थेट गुहेपर्यन्त गेला व त्याने नौका तेथे समोर थांबवली. चामड्याच्या थैलीत विचित्र पेय भरून घेऊन व नौकेतील बारा साहसी वीर बरोबर घेऊन तो गुहेकडे निघाला.

रूपधरने जेंव्हा इस्मरोजवर हल्ला केला होता, तेंव्हा त्याने तेथील एक पुजारी, त्याची बायको व मुलेयांना न मारता सोडून दिले होते. त्यावेळी पुजाऱ्याने ज्या अद्‌भुत पेयाच्या बऱ्याचशा थैल्या रूपधरला भेट दिल्या होत्या, त्यापैकीच एक ही थैली होती. त्याने रूपधरला त्यावेळी सोने-चांदीही दिली होती. पुजाऱ्याने त्याला सांगितले होते की, त्या पेयात वीसपट पाणी मिसळले म्हणजेच त्या पेयाचा सुगंध व माधुरी चाखता येते.

रूपधर व त्याचे साथी लवकरच गुहेजवळ पोचले. परन्तु गुहेत कोणीच नव्हते. ती एक खूपच विशाल गुहा होती. तेथेही बऱ्याच शेळ्या होत्या. खूप मोठमोठी भांडीं दुधाने भरून ठेवलेली होती. रूपधरची माणसे म्हणाली, "आपण हे दूध अन् मलई घेऊन जाऊ." दुसरा एकजण म्हणाला, "अरे आपल्याला अडवणारा तरी कोण आहे इथे? आपण तर या शेळ्याही नेऊ या बरोबर."

पण रूपधर तयार नव्हता. त्याने असे करायला मनाई केली. त्यांनी सर्वांनी तेथेच पोटभर मलई खाल्ली, अन् नंतर ते गुहेतल्या लोकांची वाट पाहू लागले.

शेवटी त्या गुहेत रहाणारा माणूस तेथे आलाच. ग्रीक सैनिकांना प्रथम तो दिसलाच नाही. मोठा आवाज करत कसलीशी वस्तु अगोदर गुहेत येऊन पडली. ती होती वाळलेल्या लाकडांची एक मोळी. नंतर तो माणूस वाकून गुहेत शिरला. मांजराला पाहून अुंदीर पळावेत, तसे ते सैनिक सैरावैरा धावू लागले.

जो माणूस आत आला होता, तो ताडामाडासारखा अुंच असून त्याच्या कपाळावर एकच डोळा होता. तो डोळा अग्नीसारखा चमकत होता.

त्या माणसाने शेळ्यांचा एक मोठा कळप गुहेत हाकून आणला. नंतर गुहेचे तोंड एका मोठ्या दगडाने झाकून घेतले. तो पथ्थर इतका मोठा होता की चाळीस बैल मिळूनही तो ढकलू शकले नसते. नंतर त्या माणसाने बकऱ्यांचे दूध काढले.

हा माणूस फाललोचन जातीचा होता. या जातीचे बरेच लोक त्या भागात होते. त्या लोकांना समाजजीवन असे नसेच. त्यांची सुख दु:खे आपापल्यापुरतीच मर्यादित असत. इतरांचा विचारही ते कधी करत नसत.

ही फाललोचन माणसे शेती करत नसत. जमीन फार सुपीक असल्याने कष्ट न करताच खूपसे पदार्थ त्यांना मिळत.

ही राक्षसी माणसे वर्षातून एकदाच पीक कापून आणत असत व बाकी वेळात शेळ्या मेंढ्यांना चरायला मैदानात घेऊन जात. तेथील पौष्टिक गवत खाऊन ती जनावरे चांगली धष्टपुष्ट होत, अन् भरपूर दूध देत असत. त्यांना चरायला नेण्यावाचून या लोकांना अन्य कोणतेच काम येत नसे.

ही राक्षसी माणसे पिढ्यान् पिढ्या समुद्रकिनारी रहात असूनही त्यांना बारीक-सारीक होड्याही बनवायला येत नसत. आपले निवासस्थान सोडून समुद्री यात्रा करणे त्यांना माहीतच नव्हते. त्यामुळे नागरिकता कशी ती त्यांना ठाऊकच नव्हती. अन् अशा तऱ्हेचे विचित्र जीवन ते जगत असत.

ग्रीकांनी ज्या गुहेत प्रवेश केला होता, त्यातल्या फाललोचन माणसाने धार काढलेल्या दुधापैकी निम्म्याची मलई काढली अन् एका टोपल्यासारख्या भांड्यात ठेवली. बाकीचे दूध त्याने बहुधा पिण्यासाठीच भांडयांतून ओतून ठेवले.

यानन्तर त्याने चूल पेटवली. त्या अुजेडात त्याला गुहेतले ग्रीक सैनिक दिसले.

आपला एकच डोळा इकडून तिकडे गरगर फिरवत तो राक्षस मागे वळून ओरडला, "कोण आहात तुम्ही लोक?" त्याच्या आवाजाचे प्रतिध्वनी त्या गुहेत अुमटले.

(क्रमश:)

चान्दोबाच्या बातम्या

तिळ्या मुलांचा पराक्रम

केरळ प्रान्तातील एर्नाकुलममधे एका कुटुम्बात एकाच वेळी तीन मुले (तिळी) जन्माला आली. त्यांची नावे आहेत - महिषी, मनोज व माया. या वर्षी ज्या एस्.एस्.एल्.सी. च्या परीक्षा झाल्या,

त्यात तीन्ही मुले पहिल्या श्रेणीत अुत्तीर्ण झाली. दोन मुलांना विशेष योग्यताही मिळाली. मुलांची आई प्रोफेसर आहे, तर वडील ऑडिट ऑफिसर.

अंतराळातले अमेरिकेचे रेकॉर्ड

८५ दिवस अंतरिक्षात राहून अंतरिक्षयात्री नॉर्मन थागार्ड याने ६ जून रोजी एक नवा अुच्चांक प्रस्थापित केला. या अगोदर जो अंतरिक्ष प्रवासी अंतरिक्षात राहिला होता, तो ८४ दिवस, १ तास, व सोळा मिनिटेपर्यन्त राहिला होता. ज्यांना असे अंतरिक्षात रहायचे असते, त्यांना तेथे रशियाने स्थापन केलेल्या 'स्पेसस्टेशन' मधेच रहावे लागते. नॉर्मन थागार्ड तेथे जुलैपर्यन्त राहील. जेंव्हा दुसरा अंतरिक्ष यात्री तेथे पोचेल, तेंव्हा तो परत येईल. कोणीही जावो, पण रशियाच्या व्हॅलेरी पोलियाचा अुच्चांक मोडणे कठीणच वाटते. तो तेथे ४३८ दिवस राहून मागील मार्चमधेच परत आला.

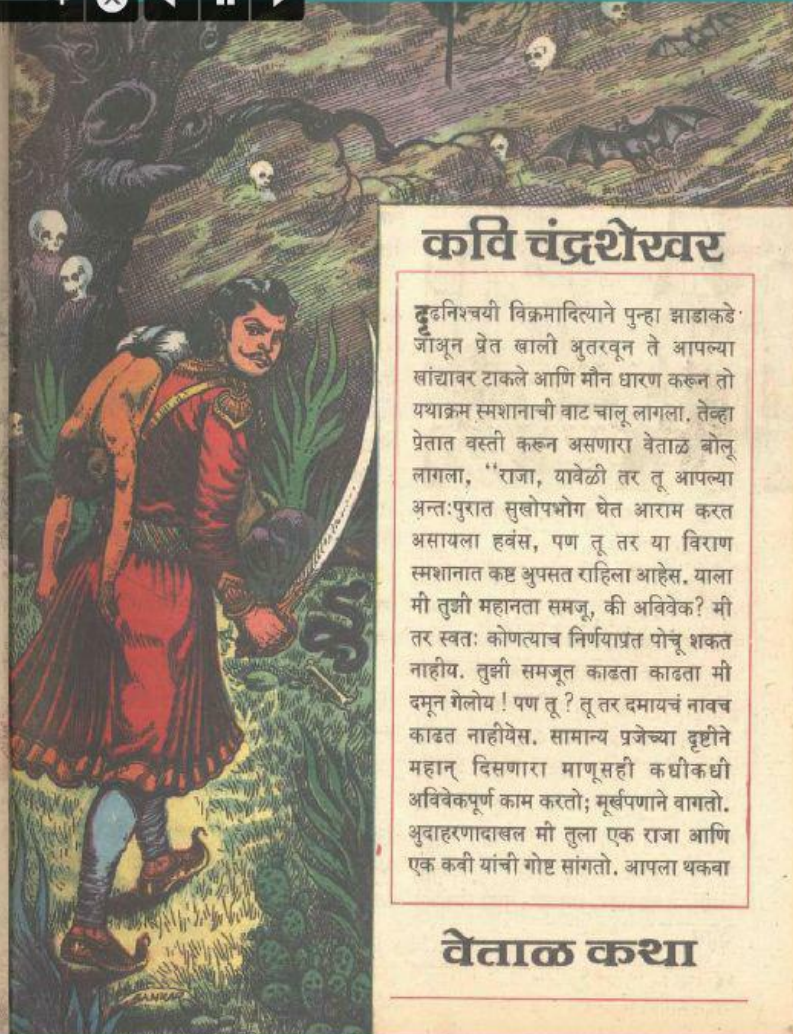
अणकुचीदार चोच

आपल्या अणकुचीदार चोचीने झाडांच्या सालात टोचून टोचून सुतार पक्षी आळ्या किडे खातो. झाडांना अशा प्रकारे टोचत रहाण्यामुळेच त्याचे नाव 'सुतार' पडले आहे. इंग्रजीत याला 'वुड पेकर' म्हणतात. सामान्यत: हे पक्षी इतर वस्तूंना शिवत नाहीत. पण नुकतेच अमेरिकेत दोन सुतार पक्षांनी केनेडी अंतरिक्ष केन्द्रातील अंतरिक्षयानाच्या छताला १० सें.मी. व्यासाचे भोक पाडले. त्यामुळे संबंधित अधिकाऱ्यांनी यानाचे अुड्डाण तहकूब केले; नंतर नीट तपासणी केली, तेंव्हा असे आढळले की या दोन्ही सुतारांनी 'लॅण्ड पॅड' मधेच आपले घरटे बनवले आहे!

जखमी सुपरमॅन

आपल्या 'कॉमिक्स'च्या पुस्तकात छापून येणाऱ्या सुपरमॅनच्या गोष्टी माहीत नसणारा मुलगा विरळाच ! सुपरमॅनच्या गोष्टी मुलेमुली मोठ्या अुत्साहाने वाचत असतात. अशाच अजेय सुपरमॅनचा अभिनय क्रिस्टोफर रिव सिनेमात करत असतो. गेल्या मेच्या शेवटच्या आठवड्यात घोड्यावरून जात असताना अपघात होअून तो जखमी झाला. या अपघातात त्याची मान मोडली. आता तो धोक्यातून वाचला आहे. डॉक्टरांचे म्हणणे आहे की, आता तो अगदी खडखडीत बरा होईल.

कवि चंद्रशेखर

दृढनिश्चयी विक्रमादित्याने पुन्हा झाडाकडे जाअून प्रेत खाली अुतरवून ते आपल्या खांद्यावर टाकले आणि मौन धारण करून तो यथाक्रम स्मशानाची वाट चालू लागला. तेव्हा प्रेतात वस्ती करून असणारा वेताळ बोलू लागला, "राजा, यावेळी तर तू आपल्या अन्त:पुरात सुखोपभोग घेत आराम करत असायला हवंस, पण तू तर या विराण स्मशानात कष्ट अुपसत राहिला आहेस. याला मी तुझी महानता समजू, की अविवेक? मी तर स्वत: कोणत्याच निर्णयाप्रत पोचू शकत नाहीय. तुझी समजूत काढता काढता मी दमून गेलोय ! पण तू ? तू तर दमायचं नावच काढत नाहीयेस. सामान्य प्रजेच्या दृष्टीने महान् दिसणारा माणूसही कधीकधी अविवेकपूर्ण काम करतो; मूर्खपणाने वागतो. अुदाहरणादाखल मी तुला एक राजा आणि एक कवी यांची गोष्ट सांगतो. आपला थकवा

वेताळ कथा

घालवत ती लक्षपूर्वक ऐक." आणि वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

खूप पूर्वी कौशांबी देशाच्या एका अप्रसिद्ध गावात चन्द्रशेखर नावाचा तरूण रहात असे. त्याने सर्व शास्त्रांचा अभ्यास तर नव्हता केला; पण तो एक शीघ्रकवी असून सुंदर सुंदर कविता रचून लोकांना त्या ऐकवत असे.

चन्द्रशेखर एका गरीब ब्राह्मणाचा मुलगा होता. जे जे त्याची कविता ऐकत, ते सारे त्याला सुचवू लागले की, "तू कौशांबी महाराज विजयभूपती यांच्याकडे जाऊन त्यांना आपल्या कविता ऐकव. फार प्रसन्न होतील ते तुझ्यावर; अन् तुला नक्की राजाश्रय देतील."

परन्तु कौशांबी राज्यात एक रीत होती. राज्यातला प्रत्येक कलाकार प्रथम आपल्या आसपासच्या एकाद्या जमीनदाराच्या आश्रयाला जाई. या जमीनदाराच्या संस्थानात काही दिवस घालवल्यावर योग्यतेप्रमाणे जमीनदार स्वतःच त्या कलाकाराला शिफारसपत्र देऊन राजाकडे पाठवत असे.

ही परंपरागत रीत मोडायची चन्द्रशेखरची इच्छा नव्हती. म्हणून त्याने जवळच्या चक्रधरपुरच्या जमीनदाराच्या आश्रयाला जायचे ठरवले. पित्याने पंचागातून काढून दिलेल्या सुमुहूर्तावर तो जमीनदाराकडे निघाला.

जमीनदार वीरवर्धनच्या घराशी चन्द्रशेखर पोचला, तेंव्हा ते एवढे विशाल भवन अगदी शान्त-शान्त पाहून त्याने ओळखले, की इथे काही गंभीर घटना घडलेली असणार. तिथल्याच एका माणसाला विचारल्यावर त्याला अशी हकीकत कळली -

वीरवर्धनच्या एकुलत्या एका कन्येचा विवाह जेमतेम एका महिन्यापूर्वीच झाला होता. मुलीची अजून सासरी पाठवणी ही झालेली नव्हती. जावईही अजून सासऱ्याचाच पाहुणचार घेत होता. त्या सकाळी बागेत फिरत असताना अचानक एक विषारी साप डसून जावयाचा मृत्यु ओढवला. या दुःखद घटनेमुळेच सर्वत्र शान्तता होती.

चन्द्रशेखर शुभमुहूर्त पाहून निघाला होता,

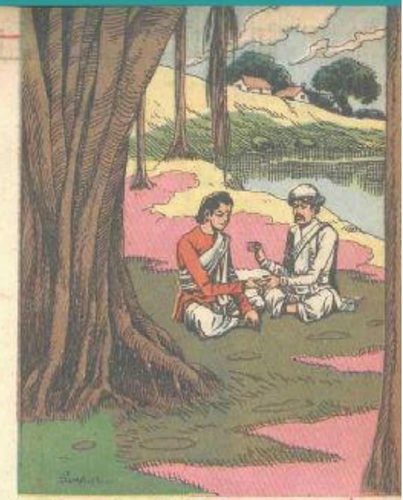
पण तोच मुहूर्त जमीनदाराच्या जावयाला मात्र अशुभ ठरला होता. चन्द्रशेखरला यामुळे विषाद वाटला अन् तो आपल्या गावी परतला.

वडील म्हणाले, "मी काढलेला मुहूर्त तुला लाभकारक ठरला नाही. आता यावेळी तू समीरपुरचे जमीनदार वल्लभ यांच्याकडे जा. मी आपला मित्र सुनीत शर्मा याच्याकडून मुहूर्त काढून आणतो."

चन्द्रशेखर समीरपुरला गेला. तेथे त्याला कळले की जमीनदार कसल्याशा तीव्र रोगाने ग्रस्त झालेले आहेत. रोग कसला आहे, हे ही वैद्यांना अजून कळलेलं नाही. ते सारे गोंधळांत पडलेले आहेत.

याही वेळी प्रयत्न विफल झाल्यामुळे चन्द्रशेखर फार निराश झाला. त्याला कसलाच अुत्साह वाटेना. तो तसाच घराकडे परत निघाला. वाटेत त्याने एका तलावाचं पाणी पिअून तहान भागवली अन् थकवा घालवण्यासाठी किनाऱ्यावरच्या एका वटवृक्षाखाली बसला. थोड्या वेळाने त्याच रस्त्याने येणारा एक प्रवासीही तेथे आला. त्याने तलावाचे पाणी प्यायले व तोही झाडाखाली आला. पण आपल्याच विचारात गढलेल्या चन्द्रशेखरचे त्याच्याकडे लक्ष ही गेले नाही.

चिन्तित व दुःखी दिसणाऱ्या चन्द्रशेखरला पाहून प्रवाशाने आपण होअूनच त्याला विचारले, "महाशय, आपण कोण आहात

हे कळेल का मला?" त्याच्या आवाजात मार्दव होते.

विचारात गढलेल्या चन्द्रशेखरने एकदम दचकून म्हटले, "माझी माहिती जाणून घ्यावी, असा कोणी मोठा माणूस नव्हे. मी आपला एक साधासुधा अभागी जीव आहे."

प्रवाशाला चन्द्रशेखरच्या बोलण्याचे आश्चर्य वाटले. पुन्हा एकदा त्याने चन्द्रशेखरकडे न्याहाळून पाहिले अन् तो म्हणाला, "अरे, तुम्ही तर सरस्वतीचे मानसपुत्र आहात! तुमच्या भाग्याला कोणत्याही परिस्थितीत दुर्भाग्य नाही म्हणता येणार. जरा तुमचा अुजवा हात दाखवा बरं."
असे म्हणत जवळ बसून प्रवाशाने चंद्रशेखरचा

अुजवा हात आपल्या हातात घेतला व तो त्याच्या हस्तरेषा निरखून पाहू लागला.

हात पहात असताना प्रवाशाने मधून मधून चन्द्रशेखरला काही प्रश्नही विचारले. शेवटी मोठ्या प्रेमाने तो म्हणाला, "अजून तीन महिने कुठेही न जाता तुम्ही आपल्या गावीच रहा. येत्या माघ शुद्ध पंचमीला तुम्ही आपल्या गावाच्या पूर्वेकडे प्रवास सुरू करा अन् पहिल्या प्रथम जो जमीनदार आढळेल त्याचाच आश्रय घ्या. यानन्तर तुमचं सगळं काही शुभच शुभ होईल !" इतके बोलून प्रवासी आपल्या वाटेने निघून गेला. आश्चर्यात बुडालेला चन्द्रशेखर हळूच तेथून अुठला आणि प्रवाशाने सांगितलेल्या ज्योतिषाबाबत विचार करत करत आपली वाट चालू लागला.

शेखरच्या गावच्या पूर्वेकडे गावाजवळचा जमीनदार होता नरसिंहवर्मा. शेखरचा गावही त्याच्याच जमीनदारीत येत असे. नरसिंहवर्मा म्हातारा असून त्याला पाच बायका होत्या. त्याच्या वक्रबुद्धीबद्दल निरनिराळ्या कथा प्रसिद्ध होत्या. कवि लोक त्याला ज्या कविता ऐकवत, त्यांचा आनन्द तर तो लुटत असे, पण पळभरातच त्याची वृत्ती बदले अन् त्या कवीला फक्त एक दमडी देअून तो परत पाठवी. शेखरनेही या घटना ऐकल्या होत्याच. नरसिंहवर्मा कुटिल बुद्धीचा होताच, पण त्याबरोबर त्याचे शास्त्रांचे ज्ञानही फार मर्यादित होते.

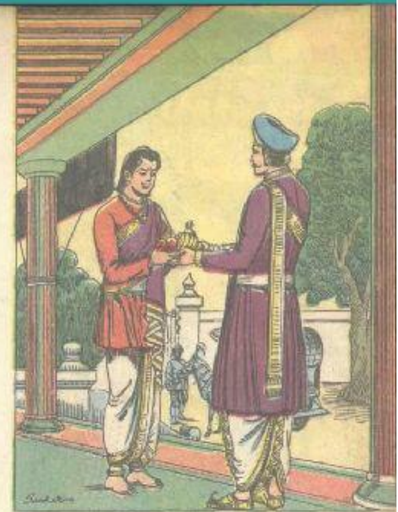
घरी पोचल्यावर चन्द्रशेखरने आपल्या पित्याला ज्योतिषाने दिलेला सल्ला सांगितला. त्याच्या म्हणण्यानुसार तीन महिने तो घराबाहेर कुठे गेला नाही. नंतर परमेश्वरावर भार टाकून तो ज्योतिषाच्या म्हणण्यानुसार नरसिंहवर्मालाच भेटायला गेला.

शेखरच्या येण्याचे कारण जाणून घेतल्यावर दिवाण त्याला म्हणाला, "आज नरसिंहवर्मांच्या वडिलांचं श्राद्ध आहे. श्राद्धकर्मात गुंतलेले असल्यामुळे संध्याकाळ-पर्यन्त तरी ते तुला भेटू शकणार नाहीत."

हे ऐकून शेखर निराश तर झालाच, पण त्याबरोबरच 'काहीही झालं, तरी जमीनदाराला भेटायचा' त्याचा निग्रहही दृढ झाला.

तो दिवाणाला म्हणाला, "मग मी संध्याकाळपर्यन्त थांबायला तयार आहे. पण आपण कृपा करून इतकी व्यवस्था करा की संध्याकाळी ते माझी कविता ऐकतील."

शेखरच्या चेहऱ्यावरचा दीन भाव दिवाणाने पाहिला अन् त्याच्या हे ही लक्षात आले की राखेत लपलेल्या एकाद्या हिऱ्यासारखा हा चेहरा प्रकाशमान आहे ! "मी नक्की जरूर ती सोय करीन", असे वचन दिवाणाने तावडतोब देअून टाकले; अन् त्याची अतिथिगृहात रहायची व्यवस्था ही करून दिली.

पण संध्याकाळ झाली, तरी शेखरची जमीनदाराशी भेट होअू शकली नाही. सर्वत्र अंधार झाल्यावर शेवटी दिवाण तेथे घाईघाईने येअून म्हणू लागला, "हे पहा, मी तुमच्याबद्दल मालकांशी बोललो. आज त्याच्या वडिलांचा श्राद्धदिवस अन् वडिलांना काव्य फार आवडे, म्हणून ते मला म्हणाले की, - आज स्वत:ला 'कवि' म्हणवत जो कोणी माझ्या आश्रयाला आला आहे, तो कोणी अगदी नालायक कवि असला तरी त्याला असं सांगा की, आजपासून तो माझ्या संस्थानचा कवि आहे. तेंव्हा एक हजार एकशे एक मोहोरा, रेशमी वस्त्र असा संरजाम त्याला देअून, घोडागाडीतून त्याला इकडे घेअून या. त्याला असंही सांगा की त्यानं रोज संध्याकाळी हजेरी लावून आपल्याला काव्यानन्दाचा लाभ करून द्यावा. या सगळ्याची व्यवस्था करता करता अुशीर झाला. हे घ्या धन, ही वस्त्रं. तुम्हाला घेअून जाण्यासाठी बाहेर घोडा गाडी ही तयार आहे."

हे सारे ऐकल्यावर शेखरला हसावे की रडावे हेच कळेनासे झाले! पण बिचारा करणार तरी काय? त्याने मुकाट्याने त्या भेटवस्तु स्वीकारल्या अन् दिवाणाचा निरोप घेअून तो निघाला. निघताना जमीनदाराजवळ आपली कृतज्ञता व्यक्त करायची विनंतीही त्याने दिवाणाला केली.

यानन्तर चन्द्रशेखर एक वर्षभर जमीनदाराकडे त्याचा संस्थानी-कवि म्हणून

राहिला. त्या वृद्ध जमीनदाराकडे खूपसे इतरही खोटे, नकली कवी धनलोभामुळे रहात होते. त्यांच्या संगतीमुळे शेखरची मन:शान्तीच नाहीशी झाली; अन् शेवटी कवितेवरूनही त्याचे मन अुडाले.

अशा परिस्थितीत सांगून ठेवून ही गाडीवाला न आल्यामुळे शेखर पायीच एक दिवस पद्मनाभपुराकडे निघाला. कडक अून्ह वाटसरूंना भाजून काढत होते. शेखरला खूप तहानही लागली होती. वाटेत एक तलाव दिसल्यावर तो तेथे थांबला.

किनाऱ्यावर पगडी घातलेला एक प्रवासी अगोदरच एका झाडाखाली विश्रान्ती घेत बसलेला होता. त्याच्यापासून थोड्याच अंतरावर त्याचा पांढरा घोडा चरत होता.

तहान भागवून शेखर जेंव्हा झाडाखाली आला, तेंव्हा प्रवासी त्याच्याकडे पाहून हसला. शेखरही हसत त्याच्या जवळ जाअून बसला.

प्रवाशाने शेखरला विचारले, "तुम्ही कोण आहात हे कळेल मला?"

हा प्रश्न ऐकताच शेखरला पूर्वीच्या प्रवाशाची आठवण झाली. त्या प्रवाशाच्या याच प्रश्नाला, 'मी एक अभागी माणूस आहे', असे अुत्तर दिल्याचेही त्याला स्मरले.

आता यावेळी तो अुत्तरला, "मी एक माणूस आहे. भाग्यदेवी ही माझी माता असून, दुर्भाग्य हा माझा पिता."

त्याचे अुतर ऐकून प्रवाशाने आश्चर्याने विचारले, "म्हणजे काय?" शेखर हळूच म्हणाला, "माफ करा. काहीतरीच वेड्यासारखं बोललो मी. आता आपल्या अुत्तरादाखल एक कविता ऐकवतो मी. हं ऐका तर." असे म्हणून त्याने एक भावपूर्ण शीघ्रकविता प्रवाशाला ऐकवली.

कवितेचा सारांश असा होता-स्वच्छ अुमललेल्या चांदण्यात बागेतली फुलं आपला सुगन्ध पसरवीत आहेत. त्या सुगंधामुळे आकृष्ट झालेले भुंगे फुलांतला मध तृप्तीने पीत आहेत. याच वेळी एक अद्भुत् सुंदरी या फुलझाडांच्या मधोमध दु:खी चेहऱ्याने बसली. तिच्या स्थितीबद्दल दयार्द्र होअून फुलांनी विचारले,

"अशा सुंदर अुल्हासमय वातावरणात, एकाच दिवसात सुकून जाणारी आम्ही फुलंही आनन्द लुटत आहोत. मग फुलाप्रमाणे सुंदरशा तुझ्या मुखकमलावर मात्र हा विषाद का?"

ती युवती अुत्तरली, "होय, मी काही सुकणारं फूल नव्हे; पण मला ज्या भुंग्यांनी वेढलं आहे, ते मला आनन्द देणारे प्राणी नव्हेत, तर हवेत डोलत असता बोचणारे काटे आहेत काटे !"

पुढे शेखर प्रवाशाला म्हणाला, "ही युवती म्हणजे माझ्या हृदयातली कवितारूपी कन्या आहे. आपलं दुर्भाग्य स्वत:पुरतंच मर्यादित ठेवून आपल्या परिवाराचा सांभाळ करू शकणारा भाग्यवान माणूस आहे मी ! आता कृपा करून आणखी काही विचारू नका मला. फार अुशीर झालाय, निरोप द्या मला." असे म्हणून तो निघून गेला.

यानंतर एका आठवड्यातच दोन घोडे जोडलेली एक गाडी शेखरच्या घरासमोर येअून थांबली. गाडीबरोबर आलेले दोन घोडेस्वारही आपापल्या घोड्यांवरून अुतरून शेखरला भेटले. त्यांनी विजय भूपतीचे आज्ञापत्र त्याला दाखवले. आज्ञापत्रात राजमर्यादेसह शेखरला घेअून येण्याची सूचना होती.

चन्द्रशेखरला ताबडतोब कळून चुकले की तलावापाशी आपल्याला भेटलेला प्रवासी म्हणजे खुद्द महाराजच होते.

राजप्रासादात पोचल्याबरोबर राजाने

शेखरला प्रेमाने आलिंगन दिले व म्हटले, "युवकवी, आजपासून दररोज आम्हाला आपल्या मधुर कविता ऐकवण्याची जबाबदारी आहे आपणावर !"

"यापेक्षा माझं आणखी सद्भाग्य ते काय प्रभु! पण माझं एक म्हणणं ऐकावं महाराजांनी ! मी नरसिंहवर्माचा संस्थानी-कवी आहे. त्यांनी मला जीवन दिलंय. तेंव्हा त्यांची परवानगी घेअूनच मी आपल्या सेवेत हजर होअू शकेन."

शेखरचे बोलणे ऐकून अपार हर्षाने विजभूपती म्हणाले, "मधुर कविता चातुर्याबरोबरच तुमच्याजवळ जन्मजात मृदु संस्कार ही आहेत. मी त्याच दिवशी तुमचं सामर्थ्य जाणलं होतं."

आपल्या इच्छेनुसारच काय ते करा ! महाराजांनी दाखवलेल्या आदरामुळे शेखरचे डोळे भरून आले. - इतकी गोष्ट सांगून वेताळ विक्रमराजाला म्हणाला, ''समर्थ कवी चन्द्रशेखर याला सुखी शान्त जीवन विजयभूपतीने प्रदान केले. नरसिंहवर्माजवळ याचे जीवन काटेभरल्या गुलाबाप्रमाणे व्यतीत होत होते. तेंव्हा त्याचा जीवनदाता तर राजा विजयभूपतीच ना ! त्याने प्रशंसा राजाची करायला हवी.

पण शेखरचं वागणं तर अुलटंच वाटतंय. अन् त्याच्या या अविवेकीपणाचं अन् मूर्खपणाचं 'तुझे जन्मजात संस्कार अुत्तम आहेत' असं म्हणत महाराजांनी कौतुक केलं. मला त्यांच्या या बोलण्यात खोट्या स्तुतीचा वास येतोय ! बोलणं न्यायहीन वाटतंय. माहीत असूनही तू या शंकाचं अुत्तर द्यायचं टाळलंस तर तुझ्या मस्तकाच्या चिंध्या होतील.''

राजा विक्रम बोलला, ''माणसाचं जीवन कवितेपेक्षाही युक्तीशी जोडलेलं आहे. त्यामुळेच शेखरच्या परिवाराचा पहिला अन्नदाता नरसिंहवर्माच आहे. हां, तो शेखरचा रक्षक नव्हता, काव्यरसात त्याला पुरेशी रुचि नव्हती, पण त्याच्या या दोषांवर बोट ठेवणं चूक आहे. शेखरने तसली चूक केली नाही, कारण तो चांगल्या संस्कारात वाढलेला आहे. आपल्या मनचं दुःख त्यानं कवितेद्वारे व्यक्त केलं, पण नरसिंहवर्माचे नाव मात्र त्याने कुठेही, कधीही अुच्चारले नाही. म्हणूनच 'तुझ्यावर चांगले संस्कार घडलेले आहेत' अशी महाराजांनी त्याची स्तुती केली. महाराजांनी त्याला आदर दाखवला, तेंव्हा शेखरचे डोळे भरून आले. त्या भरल्या डोळ्यांनीच तो आपली कृतज्ञता इतक्या अुत्तम प्रकारे व्यक्त करू शकला नसता. यावरून सिद्ध होतं की, चन्द्रशेखर अन् विजयभूपति हे दोघेही चांगले बुद्धिमान आहेत, अुत्तम व्यक्ती आहेत. ते मूर्ख तर नक्कीच नाहीत.''

राजाचे मौन भंग करण्यात अशा प्रकारे विजयी झालेला वेताळ पुन्हा शवासह अदृश्य झाला अन् झाडावर लटकू लागला.

आधार : सुरिग्राची एक कथा

शिवाजीचे किल्ले

लेखिका : मीरा शुग्रा ◆ चित्रकार : अरित्रा

तोरणा किल्ला

नेऋत्य भारतातील सारे किल्ले म्हणजे महाराष्ट्राचे श्रेष्ठ वीर शिवाजीमहाराज यांच्या चरित्राचे अविभाज्य अंग होत.

सातवाहनांचा एक जुना किल्ला शिवनेरी येथे त्यांचा जन्म १९ फेब्रुआरी, १६३० रोजी झाला.

त्यांनी जिंकलेला पहिला किल्ला म्हणजे तोरणा. १६४६ मधे हा किल्ला कोणाचे जरासेही रक्त न सांडता त्यांनी जिंकला; कारण यावेळी पावसाळ्यामुळे विजापूरची संरक्षक सेना किल्ला तसाच सोडून स्वदेशी निघून गेली होती. या किल्ल्यात शिवाजी महाराजांना जमिनीत गाडून ठेवलेला मोठा खजिना सापडला असे म्हणतात. तोरण्यापासून केवळ नअू कि.मी. अंतरावर असलेला राजगड हा किल्ला त्यांनी याच धनातून बांधला. यानंतरची वीस वर्षे त्यांनी येथूनच राज्यकारभार संभाळला. १६४७ मधे त्यांनी कोंडाणा किल्ला जिंकून घेतला. पण पुरंदरच्या तहाच्या अटीनुसार त्यांना तो मोगलांच्या ताब्यात द्यावा लागला.

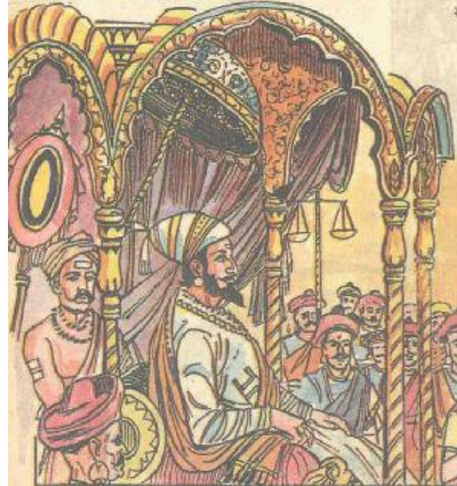

राजगडावरील बुरूज

१६७० मधे त्यांनी तानाजी मालुसरे अन् त्याचा भाऊ सूर्याजी यांच्या नेतृत्वाखाली ६०० मावळे सैनिक पाठवून तो किल्ला परत घेतला. यशवन्ती नावाच्या घोरपडीला दोर बांधून किल्ल्याच्या पश्चिमेकडील खड्या कड्यावरून वर पाठवून तिच्या साह्याने हा किल्ला ताब्यात घेतला गेला असे म्हणतात. घोरपड आपल्या नख्यां जमिनीत घट्ट रोवून धरू शकते. या दोराच्या साह्याने हलक्या वजनाचा एक मावळा वर चढून गेला. त्याने बांधलेल्या भक्कम दोरावरून तानाजींसकट ते जवळजवळ ६०० मावळे कडा चढून गडात पोचले. किल्ला सर झाला. पण एकूणात हजारापेक्षा जास्त माणसे लढाईत कामी आली. तानाजीही त्यातच एक होता. शिवाजीला जेंव्हा ति वार्ता कळली, तेंव्हा तो उद्गारला, "गड आला, पण मा सिंह गेला !" आणि कोंडाण्याला नवीन नाव प्राप्त झाले - 'सिंहगड'.

तानाजी मालुसरे

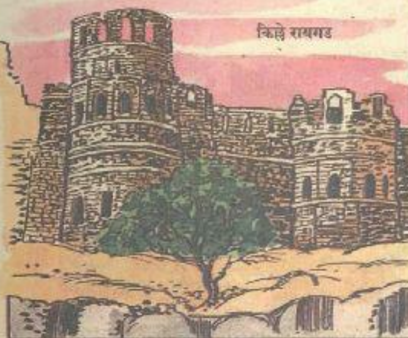
राज्याचा पसारा वाढल्यावर शिवाजीमहाराजांना नव्या मोठ्या राजधानीची जरुरी भासू लागली, अन् त्यांनी त्यासाठी 'राजगिरी' किल्ल्याची निवड केली. बाराव्या शतकातला हा जुना किल्ला डोंगरावर असणाऱ्या समतल भागावर बांधलेला असून त्याची लांबी रुंदी २.४x १.६ कि.मी. इतकी आहे. डागडुजी केल्यानंतर त्याला 'रायगड' असे नवे नाव देण्यात आले. याच किल्ल्यात ६ जून, १६७४ रोजी शिवाजी महाराजांना राज्याभिषेक करण्यात आला.

शिवाजीमहाराजांचा राज्याभिषेक

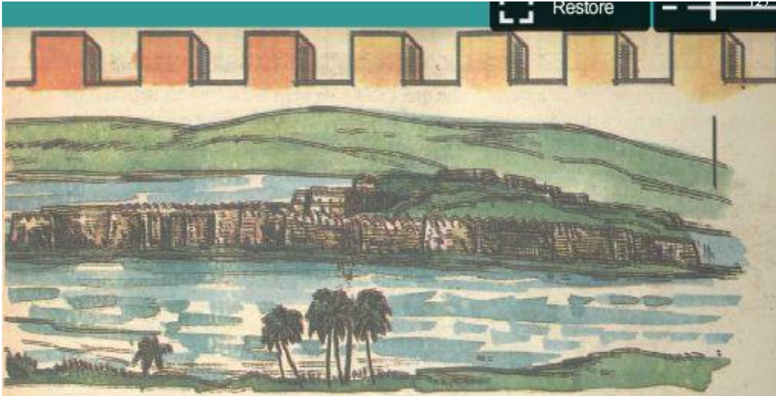
कोणाला नकळत किल्ल्यात शिरण्यासारख्या काही वाटा असल्यास त्या शोधून बन्द करण्यासाठी महाराजांनी असे करून दाखवणाऱ्यास भले मोठे बक्षिस जाहीर केले. महाड नावाच्या खेड्यातला एक तरुण या कामात सफल झाला. तो आलेली वाट त्या जागी एक भक्कम दरवाजा बांधून नीट बन्द करण्यात आली. दरवाजाला नाव दिले - 'चोर दरवाजा'. नंतर एकदा जवळच्या गावातली हिरकणी नावाची गवळण उशीर झाल्याने रात्री किल्ल्यातच अडकली. महाराजांच्या आज्ञेने ठरीव वेळी बंद करण्यात येणारा दरवाजा उघडायला रखवालदाराने नकार दिला. आपल्या घरी असणाऱ्या लहान मुलाजवळ पोचण्यासाठी हिरकणीने किल्ल्याची एक सोयिस्कर भिंत ओलांडली अन् त्या जागी एकदम खोल होत जाणारा डोंगर अंधारातच ती उतरून गेली. ज्या ठिकाणी तिने हे साहस केले, त्या जागी महाराजांनी एक बुरूज बांधला व त्याला नाव दिले 'हिरकणी बुरूज'.

हीराकणीचे साहस

शिवाजीमहाराजांची समाधी या रायगड किल्ल्यातच बांधलेली आहे. त्यांच्या चितेत उडी मारून जीव देणाऱ्या त्यांच्या स्वामी भक्त 'वाघ्या' नावाच्या कुत्र्याची समाधीही समोरच आहे.

किल्ले रायगड

शिवाजी महाराजांची समाधी

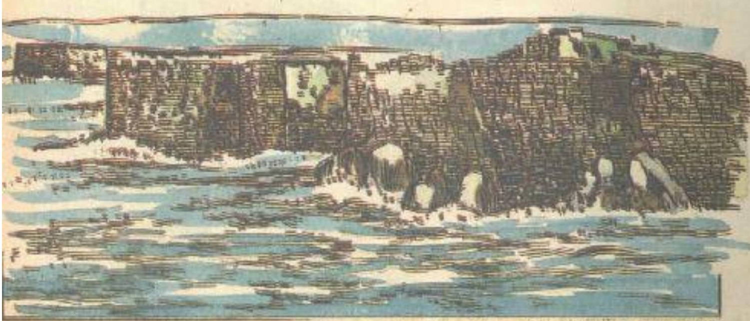
जंजिरा किल्ला

आपल्या आयुष्यात अनेकदा प्रयत्न करूनही शिवाजी महाराज जिंकू न शकलेला किल्ला म्हणजे १५११ मधे मलिक अंबरने बांधलेला जंजिरा 'किल्ले सिंधुदुर्ग'. पोर्तुगीज व इंग्रजांना ही हा किल्ला सर करता आला नाही. या किल्ल्यामुळेच प्रोत्साहन घेऊन शिवाजीमहाराजांनी असे काही जंजिरे बांधले. समुद्रकिनाऱ्यावरील 'सिंधुदुर्ग' बांधायला जवळजवळ तीन वर्षे लागली आणि एक कोटी होन खर्च झाले. हा जंजिरा बांधायच्या कामावर महाराजांनी शंभरएक पोर्तुगीज कामगारांचीही नेमणूक केली होती. त्यांनी असाच एक 'पद्मगड' नावाचा जंजिरा बांधून त्याचा जहाजे बांधण्यासाठी अुपयोग केला.

जंजिऱ्यापासून नैऋत्येकडे जेमतेम ५६ कि.मी. दूर असणारा एक किल्ला घेऊन महाराजांनी जिंकला. त्याची डागडुजी करुन त्याला नाव दिले 'सुवर्णदुर्ग'. या ठिकाणाहूनच त्यांनी सिद्दीच्या हालचालीवर कायम नजर ठेवायची व्यवस्था केली.

१६८० साली मृत्युसमयी शिवाजी महाराजांच्या ताब्यात २४० किल्ले होते.

सुवर्ण दुर्ग

इन्दुमतीचा विवाह

धर्मपाल हा भद्रावती राज्याचा युवराज होता. गुरुकुलात विद्याभ्यास करून तो राजधानीत परत आला होता. आता आपल्या पित्याबरोबर राहून त्याने राजनीती व शासन-पद्धती नीट जाणून घेअून त्यात प्राविण्य संपादणे आवश्यक होते. पण त्याला शिकारीचाच फार नाद होता. तो आपला सारा वेळ डोंगरअुतरणीवरील जंगले तुडवणे आणि नदीतटाकी आराम करणे यातच घालवी. स्वभावत: तो चंचल होता; अविवेकाने गडबड-घाईत तो आपले निर्णय घेई.

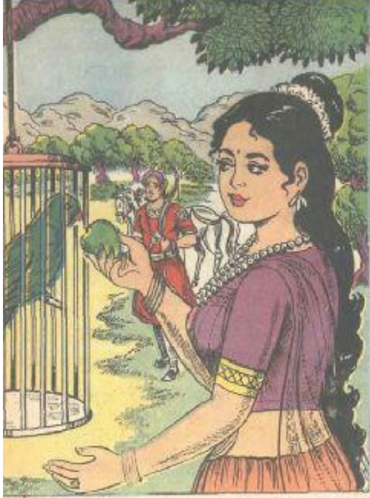
आपल्या पुत्राच्या या वागणुकीने राजा चिंतित असे. त्याला राजनीती व शासन-प्रणालीचे धडे कसे द्यावेत हे राजाला कळेनासे झाले. अशातच अचानक त्याचा मृत्यु ओढवला आणि धर्मपाल राजा बनला. आता त्याचे वय एकवीस वर्षांचे होते. अल्प वयातच ही मोठी जबाबदारी त्याच्यावर येऊन पडली. ती पेलण्याची खरे म्हणजे त्याची योग्यता नव्हती.

राजा बनल्यावरही धर्मपालच्या स्वभावात कसला बदल घडला नाही. पूर्वी प्रमाणेच तो अेकटा शिकारीला जाई. तरीही राज्यकारभार सुरळीत चालू होता, कारण मन्त्री सुबुद्धी अनुभवी, विश्वासू अन् समर्थ होता. सेनापती वीरवर्मा अुत्तम देशभक्तही असल्याने ते दोघे मिळून शासनाचा गाडा व्यवस्थित हाकत.

एके दिवशी सूर्योदय होताच धर्मपाल एकटाच शिकारीला निघाला. जंगलात तो बराच वेळ शिकार करत राहिला आणि दुपार होता होता दमून गेला. तहान लागल्यामुळे तो पाण्याच्या शोधात निघाला. शेवटी घनदाट झाडीने वेढलेले एक सरोवर त्याला दिसले.

घोड्यावरून अुतरून धर्मपालने आपली

शिवाजीराव काळे

तहान भागवली. घोड्याने ही पाणी पिऊन घेतले. त्याचा लगाम पकडून धर्मपाल तेथून निघाला अन् सरोवरा पलिकडील दृश्य पाहून चकित झाला, अन् क्षणभर जागीच अुभा राहिला.

पलिकडे एक कुटीर असून तिच्या भोवती तऱ्हेतऱ्हेची फळझाडे अन् रंगीबेरंगी फुलांचे ताटवे असलेली ती झोपडी कसली, कोणाची वगैरे जाणण्यासाठी तो पुढे झाला. झोपडीजवळ पोचल्यावर त्याला दिसले की एक असामान्य सुन्दरी एका पोपटाला पेरू खायला घालत होती. अन् पोपटाचा पिंजरा झाडाला टांगलेला होता.

पोपट एकदम बोलला, "अतिथीचे स्वागत असो !"

पोपटाच्या बोलण्याने चमकून तिने मागे वळून पाहिले. त्याला पाहून आश्चर्याने ती जागीच खिळल्यासारखी अुभी राहिली.

इतके अद्‌भुत लावण्य पाहून तोही अुभाचा अुभाच राहिला.

स्वतःला सावरत ती युवती म्हणाली, "दुपारच्या अुन्हातून आपण आला आहात. आपणास खूपच तहान लागली असेल. थंड पाणी आणते मी." अन् ती झोपडीत जायला निघाली.

पण तिला थांबवत तो म्हणाला, "हे कष्ट करायची काही आवश्यकता नाही. आत्ता सरोवराचं पाणी पिअूनच आलोय मी. तुम्ही कोण हे कळेल मला? एकट्या तर नाही रहात ना या जंगलात? आत्तापर्यंत कित्ती राजकन्या पाहिल्या आहेत मी, पण सौन्दर्याच्या दृष्टीने, तुमच्यापुढे त्या कोणीच नव्हेत."

आपली स्तुती ऐकून ती काहीशी लाजली आणि हसत म्हणाली, "मी एकटी नाही रहात इथे. लहानपणीच माझी आई वारली. पाच वर्षांपूर्वी सर्पदंशाने माझे पिताजीही गेले. त्यांनी मला आपल्या एका मित्राच्या हाती सोपवलं होतं. तो माझा ढालीसारखा संरक्षक एक शिकारी आहे. या झोपडीत आम्ही दोघं रहात असतो. या भागात रहाणाऱ्या पन जातीच्या लोकांना झाड-पाल्यांची औषधं देअून त्यांच्या व्याधींवर इलाज करायचं काम करते मी. माझ्या वडिलांनी मला ही विद्या शिकवली आहे. माझं नाव इन्दुमति !"

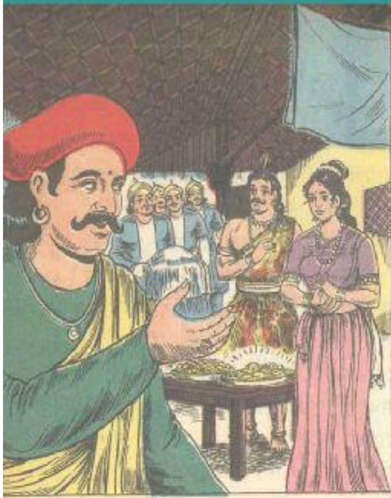
"माझं नाव धर्मपाल. या देशचा राजा आहे मी." धर्मपाल बोलला. त्याचा स्वर गर्वयुक्त होता.

इन्दुमतीला त्याच्या बोलण्याचे काही आश्चर्य वाटले नाही अन् भयही नाही वाटले. ती म्हणाली. "आपणाला पहाताच मला वाटलं होतं, की आपण कोणी राजा असणार. आपलं नाव तर ऐकलं होतंच मी, पण दर्शन प्रथमच होत आहे."

धर्मपाल आणखी काही बोलणार, इतक्यात झोपडीकडे जात इन्दुमती म्हणाली, "माफी असावी! या वस्तीचा प्रमुख आजारी आहे. मी त्यावर इलाज करते आहे. आत्ता ताबडतोब जाअून त्याला काही औषधं द्यायची आहेत मला, निघते मी ! औषधोपचाराला उशीर होणं योग्य नाही."

पण तिला थांबवत धर्मपाल म्हणाला, "इन्दुमती, तू असामान्य सुन्दर आहेस. तुझ्यासारख्या लावण्यवतीनं जंगलात रहाणं बरं नाही वाटत. इथे क्रूर जनावरांच्या सान्निध्यात राहून या जंगली जातीच्या लोकांची सेवाशुश्रूषा करत तुझ्यासारखीनं आपलं जीवन व्यतीत करणं मलाच लाजिरवाणं वाटतंय. तू माझ्याबरोबर चल. राजधानीला पोचल्याबरोबर तुला आपली राणी बनवीन मी."

एकवार धर्मपालकडे तिरस्काराच्या दृष्टी-ने पहात इन्दुमति तशीच आपल्या झोपडीकडे निघाली, तेंव्हा पुन्हा तिला थांबवत धर्मपाल म्हणाला, ''स्वत: होअून मी तुला बोलवत असताना, एका राजाचा तिरस्कार करते आहेस तू? केव्हा तरी तुला याचा पश्चात्ताप झाल्याशिवाय राहणार नाही.'' अन् त्याने तिचा हात पकडून आपल्या घोड्याकडे तिला खेचून नेण्याचा प्रयत्न चालवला.

धर्मपालच्या पकडीतून आपला हात सोडवून घेण्याचा प्रयत्न करत, ''शी: ! स्पर्श करू नका !'' असे इन्दुमती ओरडली.

तरीही धर्मपाल जबरदस्तीने तिला आपल्या घोड्यावर बसवायच्या प्रयत्नाला लागला. इतक्यात एक बाण वेगाने येअून त्याच्या दंडात घुसला.

वेदनेने विव्हळत धर्मपालने दुसऱ्याच क्षणी इन्दुमतीला सोडून दिले. बाण आल्या दिशेकडे इन्दुमतीने वळून पाहिले; तो दूर वर आपला रक्षक एका झाडाखाली अुभा असलेला तिला दिसला. त्याचा चेहरा रागाने फणफणला होता, डोळे लाल होते; जणू आग ओकत होते ते.

इन्दुमतीने ताबडतोब धर्मपालला आधार देअून त्याला आपल्या झोपडीकडे नेले. आत गेल्यावर त्याला खाटेवर बसवून दंडातला बाण अुपसून काढला व ताबडतोब जखमेवर झाडपाल्याच्या रसाचा लेप लावत ती बांधून टाकली.

एवढ्यात तो रक्षकही तेथे आला. येताच त्याने विचारले, ''कोण आहे हा अधम राजा? किती अहंकार आहे याला!''

धर्मपाल त्याला म्हणाला, ''माफ़ करा, चूक झाली माझ्या हातून! त्यावेळी माझ्या डोळ्यांवर जशी काही चरबी चढली होती !''

त्याच्या या अुत्तराने संरक्षक काहीसा शान्त झाला. संकेत करून इन्दुमतीने त्याला बाहेर जायला सांगितले.

थोड्या वेळाने झोपडीबाहेर येअून धर्मपाल आपल्या घोड्यावरून राजधानीकडे निघून गेला.

यानन्तर बरोबर एक आठवड्याने मन्त्री सुबुद्धी बऱ्याचशा भेटवस्तु घेअून इन्दुमतीच्या झोपडीत आला. तो म्हणाला, ''मुली, या भेटी आपल्या राजाने पाठवल्या आहेत. लहानपणापासूनच त्यांचा स्वभाव चंचल आणि अुतावळा आहे. आठवड्यापूर्वी इथे जे काही घडलं, तेंव्हापासून त्यांच्या स्वभावात आमूलाग्र बदल घडला आहे. त्यांनी प्रतिज्ञा केलीय की, 'प्रायश्चित्त म्हणून आपण कधीही विवाह करणार नाही.'

मन्त्र्याचे बोलणे ऐकून इन्दुमतीचे मन दयेने विरघळले. अश्रूंवर काबू ठेवत, मन्त्र्या-जवळच अुभ्या असलेल्या आपल्या संरक्षकाला ती म्हणाली, ''काका, श्रावणमास सुरू होताच महाराजांना इथे येअून, माझ्याशी विवाह करून मला घेअून जायला कळवा.''

एका महिन्यातच धर्मपाल-इन्दुमति विवाह मोठ्या थाटात साजरा झाला.

विवाहाच्या दुसऱ्याच दिवशी दोघेजण संध्याकाळी राजमहालाच्या गच्चीवर हिंडत थंड हवेचा आस्वाद घेत होते. तेंव्हा हसून इन्दुमती म्हणाली, ''पाहिलंत मी तुमचा प्रतिज्ञाभंग कसा केला ते?''

ताबडतोब अर्थबोध न झाल्यामुळे थोड्याच क्षणात स्वत:ला सावरत तिच्याकडे पाहून धर्मपाल म्हणाला, ''हं, केलास खरा ! पण शेवटी तू निर्णय कसा फिरवलास ते सांग. प्रथम तर तू माझा अव्हेर केला होतास; पण मग स्वत:च विवाहाचा निरोप कसा काय पाठवलास?''

''क्षमा करा महाराज, पण तुमच्या अुतावळेपणामुळे अन् मर्यादा ओलांडणाऱ्या अहंकारामुळे मी तुमचा अव्हेर केला खरा; पण नंतर भेटी घेअून आलेल्या मन्त्र्याचं बोलणं ऐकून अन् तुमची प्रतिज्ञा जाणून तुम्ही माझ्यावर मनापासून प्रेम करताय अन् तुमच्यात पूर्ण बदल झाला आहे, हे सारं जाणलं मी. यामुळेच मी स्वत: विवाहास अनुमति असल्याचा निरोप पाठवला.'' स्मितहास्य करत इन्दुमती अुत्तरली.

तिच्या बोलण्याने धर्मपालही फार प्रसन्न झाला.

शंकानिरसन

सौ शिल्य देशचा राजा सर्वोत्तम हा केवळ अुत्तम शासन कर्ताच नव्हे, तर एक चांगला कलोपासकही होता. आपल्या राज्यातल्या प्रत्येक कलाकाराचा तो आदर करी. हरतऱ्हेच्या कलांमधे प्रवीण असणारांना राजाश्रय देअून त्याने आपली ही अभिरुची सिद्ध केली होती.

एकदा सर्वोत्तम आपली पट्टराणी निर्मला देवी हिच्यासह अुद्यानात हिंडत असता दरबारातील प्रमुख कवि संजय तेथे आला. काही दिवसातच राजा 'सर्वकला सम्मेलन' नावाचा अुत्सव साजरा करणार होता. या सम्मेलनात प्रतिभाशाली कलाकारांचा एक जंगी स्वागत समारंभ करायचा असे त्याने ठरवले होते. या संबंधातच चर्चा करण्यासाठी संजय तेथे आला होता.

या दोघांचे संभाषण लक्षपूर्वक ऐकून राणी निर्मलादेवी राजाला म्हणाली, ''मला तर असं वाटतंय की हे सम्मेलन भरवून तुम्ही जनतेचा पैसा वाया घालवणार आहात. कारण माणसाला मुख्य आवश्यक वस्तु म्हणजे अन्न, पाणी आणि निवारा. हे सर्व जनतेला भरपूर मिळावं. या दिशेनं तुम्ही काही कराल तर छान होईल.''

राणीचे बोलणे ऐकून संजयचा चेहरा विवर्ण झाला. सर्वोत्तमला वाटले की, कोणी आपले डोकेच अुडवले आहे! आणखी काहीही न बोलता राजाची अनुमती घेअून संजय तेथून निघून गेला.

राणीकडे पहात सर्वोत्तम समजावणीच्या सुरात बोलू लागला, ''देवी, भगवंताच्या कृपेनं आपल्या प्रजेला कशाचीही कमतरता नाहीय.'' अशी सुरुवात करून नंतर ललित कलांची वैशिष्ट्ये, मानवाला त्यांची आवश्यकता वगैरे गोष्टी तिला सांगू लागला. या विषयावर दोघांचा वादही झाला. शेवटी राणी आपलाच हेका धरत म्हणाली, ''तुम्ही काहीही म्हणा, पण माणसाला खरोखरी अन्न, पाणी अन् निवारा याच वस्तु आवश्यक आहेत.''

''होय, तुझं म्हणणं बरोबरच आहे. जगण्यासाठी माणसाला अन्न हवंच. पण फक्त तेवढं मिळाल्याने माणूस संतुष्ट राहू शकत नाही.'' राजा पुन्हा म्हणाला.

इतक्यात विदुषक तेथे आला. त्याने दोघांचे म्हणणे ऐकून घेतले. ते जेंव्हा आपापल्याच निर्णयावर अडून राहू लागले, तेंव्हा त्या दोघांनी विदुषक धरहास याच्यावर आपल्या वादातला सत्य व असत्य पक्ष ठरवायची जबाबदारी सोपवली.

धरहास थोडा वेळ विचारात पडला. नन्तर त्याने जवळच काम करत असलेल्या पहारेकऱ्याला आपल्या जवळ बोलवून त्या दोघांच्या मतांबद्दल सांगितले व त्याचा अभिप्राय विचारला. तो हसत म्हणाला, ''माणसाला अन्नच तर महत्त्वाचं आहे. त्यानंतरच इतर वस्तूंची पाळी.''

''असं नको म्हणूस. फक्त अन्न मिळाल्यानेच माणूस जिवन्त राहू शकेल का?'' धरहासने विचारले.

''का नाही रहाणार? राहील की जिवन्त!'' पहारेकरी पटकन बोलला.

आता राणी निर्मलादेवीकडे पहात विदूषक तिला म्हणाला, ''राणीसरकार, आपण मला पंधरा दिवसांची मुदत द्या. याच पहारेकऱ्याच्या तोंडून मी आपलं शंकानिरसन करवीन.''

राणीने हसतच कबुली दिली.

सरला बोरकर

नंतर धरहासने त्या पहारेकऱ्याला कैद करून एका खोलीत कोंडून ठेवले, अन् त्याच्या खाण्यापिण्याची नीट व्यवस्था करवली. एका आठवड्यानंतर बाहेर बोलावून धरहास त्याला राजाकडे घेअून गेला. तेथे त्याने विचारले, "कायरे, तुझे हे सात दिवस कसे काय गेले?"

"महाराज, फार त्रास झाला मला. कधी ना कधी तरी आपण मला सोडवाल, या आशेवरच मी ते दिवस घालवले कसेतरी. ती आशा नसती, तर आत्महत्याच केली असती मी." पहारेकरी अुत्तरला.

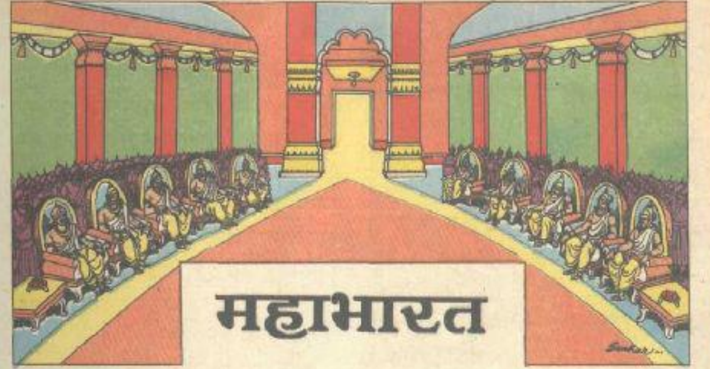
धरहास महाराणीला म्हणाला, "ऐकलंत ना महाराणी? माणसाला जगण्यासाठी अन्नाची गरज आहे, ही गोष्ट पूर्णतः मान्य आहे मला. पण केवळ अन्न मिळूनच तो सुखाने राहू शकत नाही. अन्न केवळ त्याचं प्राणरक्षण करू शकतं, पण माणसाला सुख अन् तृप्तीही हवी असतेच ना! त्यासाठी आनन्द, आह्लाद, विचार, आवेश या सगळ्यांचीच गरज असते. निसर्गातलं सुन्दर फूल पाहून आपल्याला खूप आनन्द वाटतो, त्यामुळे डोळ्यांना आनन्द मिळतो. लयबद्ध मधुर स्वर कान तृप्त करतो. अशा प्रकारे आपल्या सर्व ज्ञानेन्द्रियांना संतोष देणारे कित्येक विषय या पृथ्वीतलावर आहेत. या सर्वांशिवाय जीवन कसे रसहीन, कंटाळवाणे होईल याचा विचार करा. थोर लोकांनी, वाडवडलांनी सांगितलं आहे की जिवन्त रहाण्यासाठी अन्न हवं, पण केवळ अन्नच जगण्यासाठी पुरेसं नव्हे. थोरामोठ्यांच्या या शब्दांची मी आपणाला आठवण देअू इच्छितो."

सर्वोत्तमने एकदम टाळ्या वाजवल्या अन् राणीकडे तिरक्या नजरेने पाहून घेतले. राणीने मान खाली घातली, जणू तिला आपली चूक पटली.

राजा राणीला म्हणाला, "बरं झालं, तुझं शंकानिरसन झालं. पण त्यासाठी बिचाऱ्या या पहारेकऱ्याला मात्र एक आठवडा तुरुंगवास घडला!"

राणीने त्याची भरपाई करण्यासाठी ताबडतोब आपल्या गळ्यातली मोत्यांची माळ काढून पहारेकऱ्याच्या स्वाधीन केली.

द्रौपदीच्या स्वयंवरासाठी कित्येक राजे कांपिल्यनगरात जमा झाले. त्या सर्वांची निरनिराळ्या ठिकाणी रहाण्याची व्यवस्था करण्यात आली होती. पांडव ब्राह्मणवेषातच तेथील एका कुंभाराच्या घरी राहून भिक्षा मागून पोट भरू लागले.

पुत्रीचा विवाह आपण अर्जुनाशी करू इच्छितो, ही गोष्ट द्रुपदाने प्रकट होअू दिली नव्हती. परन्तु त्याने एका अवजड अशा धनुष्याची योजना केली; व त्यावर बाण चढवून वर अधांतरी लोंबत चक्राकार फिरणाऱ्या मत्स्ययन्त्रातील माशाचा डोळा भेदणाऱ्या शूर व कुशल वीराच्याच गळ्यात द्रौपदी माळ घालील, असा पण जाहीर केला.

स्वयंवरात भाग घेण्यासाठी कौरव-राजकुमार व कर्ण आले होते. याशिवाय केवळ हा सभारंभ पहायला अुत्सुक असणारे इतर खूपसे राजे, ब्राह्मण, ऋषी इत्यादीही आले होते. द्रुपदराजाने त्या सर्वांचे सादर स्वागत केले.

नगराच्या पूर्व दिशेला स्वयंवर-मंडप बनवण्यात आला होता व तो अुत्तम प्रकारे सजवला होता. क्षत्रीय व ब्राह्मण आपापल्या योग्यतेप्रमाणे स्थानग्रहण करून बसले. द्रुपदाचे वैभव पाहून ते फार आनन्दित झाले होते. अुपस्थित सर्वांच्या मनोरंजनासाठी नृत्य गायनादि कार्यक्रम प्रस्तुत करण्यात आले होते. हे कार्यक्रम पाहुणे जमायला सुरुवात होण्यापूर्वीच आयोजित झाले होते.

शेवटच्या दिवशी - स्वयंवराच्या दिवशी

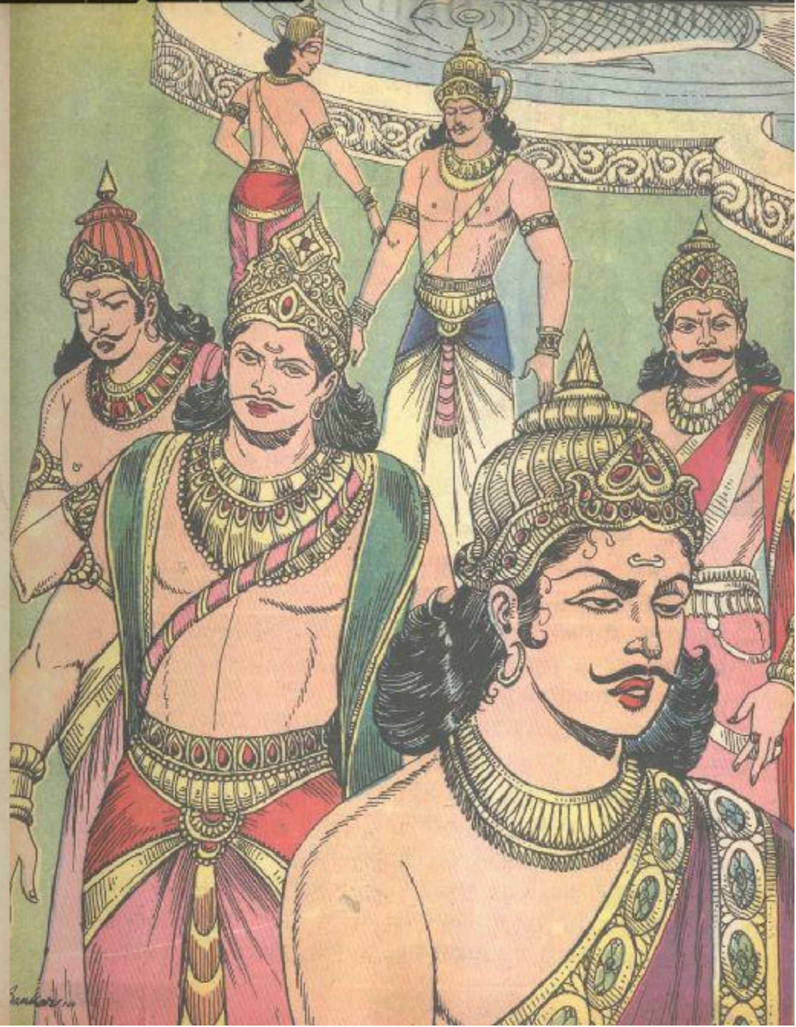

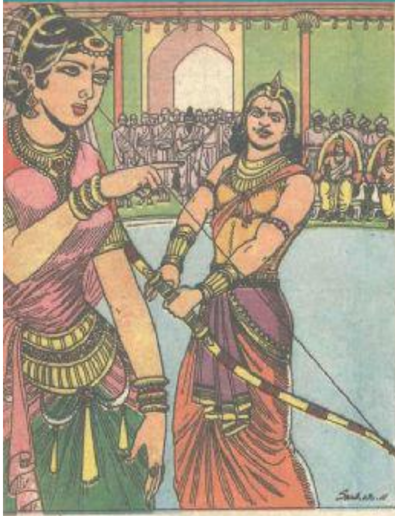
- द्रौपदीने मंगल स्नान केले अन् खूपसे सुवर्ण आभूषण धारण केले. नन्तर आपल्या हातात सुवर्ण पुष्पांची स्वयंवर-माला घेऊन तिने स्वयंवर-मंडपात प्रवेश केला. द्रुपदराजाचा पुरोहित सोमक याने तेथे अगोदरच अग्निकुंड प्रज्वलित करून ठेवले होते. त्याने द्रौपदीचे स्वागत केले. ती आल्याबरोबर मंगलवाद्ये वाजू लागली.

धृष्टद्युम्न सर्व आसनस्थ लोकांसमोर आला व त्याने त्यांना पाच बाण व मत्स्य यन्त्र दाखवून त्याची माहिती दिली. तो लोकांना अुद्देशून म्हणाला, ''जो कोणी हे पाच बाण मारून मत्स्यभेद करील, त्याच्या गळ्यात माझी भगिनी कृष्णा अूर्फ द्रौपदी आपल्या हातातली सुवर्णमाला घालील. तेंव्हा आपणापैकी जे कोणी धनुर्विद्या पारंगत असतील, त्यांनी पुढे होअून आपले भाग्य आजमावून पहायला हरकत नाही.'' यानंतर त्याने द्रौपदीला सर्व अुपस्थित राजांचा परिचय करून दिला. तेथे हजर मंडळीत दुर्योधन, शल्य, विराट, शकुनी, अश्वत्थामा,अक्रूर, सांबा, प्रद्युम्न, कृष्ण, कृतवर्मा, अनिरुद्ध, सुशर्मा, शिशुपाल, चित्रांगद, भगदत्त, पौंड्रक, वासुदेव असे कित्येक प्रमुख लोक होते.

कामदेवाच्या सहाव्या बाणासारख्या अद्भुत सुन्दर दिसणाऱ्या द्रौपदीकडे सर्वजण अपलक पहातच राहिले ! अन्य ब्राह्मण लोकांच्या मेळाव्यात बसलेल्या व ब्राह्मणवेषातच असलेल्या पांडवांना कृष्णाने ओळखले व त्याने ही गोष्ट बलरामालाही सांगितली.

मत्स्ययन्त्राचा वेध घेण्याचा कार्यक्रम सुरू झाला. एकएक करून राजे व राजकुमार पुढे येत राहिले; परन्तु त्या अजस्र धनुष्याला नुसता बाण लावणेही त्यांना शक्य झाले नाही. बिचारे खाली मान घालून परत फिरले. अशा प्रकारे खूपजण पराजित झाल्यावर कर्ण पुढे आला; आणि धनुष्य अुचलून बाण लावायच्या अुद्योगाला लागला. त्याची सहजता पाहून 'आता तोच स्वयंवर जिंकणार' असे अनेकांना वाटू लागले. भाटही कर्णाची स्तुति गाअू लागले. ते ऐकून द्रौपदी अचानक दृढस्वराने

म्हणाली, ''मी एका सूतपुत्राला कदापीही वरणार नाही.'' या अचानक वक्तव्यामुळे कर्ण फार क्रोधित झाला. परन्तु सूर्यबिंबाकडे पहात, स्वतःवर ताबा ठेवत तो आपल्या आसनाकडे परतला. कर्णानन्तर शिशुपाल, जरासंध, शल्य इत्यादीही पराभूतच झाले.

आता आणखी कोणीही राजा पुढे होईना व अुपस्थितांच्यात कुजबुज सुरू झाली. इतक्यात ब्रह्मवृन्दात बसलेला अर्जुन अुठून पुढे आला. त्याने धनुष्य अुचलून आपल्या हातात घेतले. ते पाहून सारे ब्राह्मण आश्चर्यात पडले, व म्हणू लागले, ''एवढे महापराक्रमी शल्य, जरासंध, शिशुपाल यांच्यासारख्या राजांनाही जे जमले नाही, ते हा ब्राह्मण काय करू शकणार ? हा नक्कीच आम्हा ब्राह्मणांना खाली पहायला लावणार !'' काहीजण तर असेही म्हणू लागले की, ''हा बलशाली असेलच, विद्यानिपुणही असला पाहिजे. नाहीतर असलं साहस कसं करू धजेल?''

अर्जुन धनुष्याजवळ आला. त्याने सर्वांना नम्रतेने प्रणाम केला, आपल्या गुरूंचे मनोमन स्मरण केले. नंतर श्रीकृष्णाचेही स्मरण केले आणि अगदी नेहमीच्या ज्या सहजतेने तो स्वतःचे धनुष्य पेलत असे, त्याप्रमाणे ते धनुष्यही पेलून त्याने पाचही बाण त्यातून सोडून मत्स्ययंत्राचा भेद केला. काय घडतंय हे न कळून क्षणभर सर्वजण अवाक् झाले. अन् लगेच त्यांच्या हर्षध्वनी व टाळ्यांच्या आवाजाने आकाश दुमदुमले. ब्राह्मणांनी अति हर्षाने आपले हात वर उचलले. आनंद व हर्षाने गद्गद् होअून द्रुपदराजाही काही वेळ अर्जुनाकडे एकटक पहात राहिला.

स्वयंवरासाठी आलेल्या सर्व राजांना हा आपला अपमान वाटला. ते म्हणू लागले, ''या द्रुपदाने आम्हाला झाडावर चढवले, पण फळ तोडण्यापूर्वीच त्यानं आम्हाला खाली पाडलं. आपल्या कन्येचा विवाह हा एकाद्या क्षत्रियाशी न करता ब्राह्मणाशी करून देणार? ब्राह्मणांच्यात स्वयंवराची रीत तरी आहे का? एका ब्राह्मणाशी ती कशी विवाह करील? आमचा अपमान केल्याबद्दल याला शिक्षा व्हायलाच हवी. द्रौपदीनं अजूनही एकाद्या

क्षत्रियाला वरलं तर ठीक आहे. नाहीतर तिला आपण या अग्नीत परत फेकून देअू. हा तरूण ब्राह्मण असल्यानं आपण याला कसली शिक्षा नाही करू शकणार.'' त्यांनी आपापल्या तलवारी म्यानाबाहेर अुपसल्या आणि द्रुपदाला घेरायचा प्रयत्न केला. द्रुपद घाबरून ब्रह्मवृन्दात जाअून लपला. भीम-अर्जुन यांनी आक्रमकांना अडवले. तेंव्हा ते या दोघांवर बाणांचा वर्षाव करू लागले. तेंव्हा जवळचा एक वृक्ष अुपटून हातात धरून भीम बाण अडवू लागला. अर्जुन त्याच्याजवळच अुभा राहिला. द्रुपदाला वाचवण्यासाठी ब्राह्मण त्या हल्लेखोरांना दगड फेकून मारू लागले. पण अर्जुनाने त्यांना तसे करण्यापासून परावृत्त केले. आणि ज्या धनुष्याने त्याने पण जिंकला होता, तेच अुचलून तो बाण सोडू लागला. शल्य व कर्ण यांनी ठरवले की, हा ब्राह्मण असला तरी आता याला मारायला काही हरकत नाही. अर्जुन व कर्ण समोरासमोर येअून युद्ध करू लागले. अर्जुनाचे कौशल्य पाहून चकित होअून कर्ण त्याला विचारू लागला, ''अरे ब्राह्मणा, तुझ्या हस्तकौशल्याचं कौतुक वाटतंय मला. माझ्याशी लढायचं सामर्थ्य फक्त अर्जुनातच होतं. तू आहेस तरी कोण?'' परन्तु त्याला काहीही अुत्तर न देता, अर्जुनाने आपले काम चालूच ठेवले. कर्णाने ओळखले की, या ब्रह्मतेजापुढे आपण फिके आहोत; म्हणून त्याने लढणे सोडून दिले.

या अवधीत शल्य व भीम यांची लढाई जुंपली होती. शल्याला मारायची इच्छा नसल्याने भीमाने त्याला अुचलून दूर फेकून दिले. हे पाहून ब्राह्मण शल्याला हसू लागले. इतर राजकुमारांमधे पुढे होअून या दोघांशी लढण्याचे धाडस नव्हते.

एव्हाना सर्वांनीच ओळखले, की हे कोणी सामान्य ब्राह्मण नव्हेत. ते कोण आहेत हे जाणायची त्यांची अुत्सुकता वाढू लागली. कृष्ण सर्व राजांना अुद्देशून बोलला, ''या ब्राह्मणाने न्यायपूर्वकच द्रौपदीला जिंकले आहे, अन् राजांशी धर्मयुद्ध केले आहे. तेंव्हा आता सर्वांनी त्याच्यापासून दूर रहावें हेच बरं!'' कृष्णाचा सल्ला मानून आता कोणत्याही राजाने

भीमार्जुनांजवळ जायचे दुस्साहस केले नाही.

इकडे कुंभाराच्या घरात कुन्ती एकटीच होती. बऱ्याच वेळापासून ती आपल्या पुत्रांची वाट पहात होती. त्यांना अुशीर झाल्याने ती घाबरली होती. दुर्योधनाने त्यांच्याविरुद्ध काही नवी कारवाई तर केलेली नसेल ना, ते कुठल्या अडचणीत तर सापडले नसतील ना, असे विचार तिच्या मनात येअू लागले. इतक्यात नकुल-सहदेवांसह युधिष्ठिर तेथे येअून पोचला. अन् थोड्याच वेळात द्रौपदीला घेअून भीमार्जुनही पोचले. बाहेरूनच ते कुन्तीला म्हणाले, "आम्ही भिक्षा घेअून परत आलोय माते !" "बरं मग ती आपसात सारखी सारखी वाटून घ्या !" असे म्हणत कुन्ती बाहेर आली आणि असामान्य लावण्यवती द्रौपदीला पाहून स्तंभित झाली.

चिंतित आवाजात कुन्ती धर्मराजाला म्हणाली, "माझ्या हातून चूक झाली रे पुत्रा ! 'भिक्षा आणलीय' असे भीमार्जुन म्हणाल्यामुळे 'आपसात वाटून घ्या' हे शब्द सहजच माझ्या तोंडून निघाले. तुला तर माहीतच आहे की तोंडचे शब्द व्यर्थ जात नाहीत. पण या कन्येचा तुम्ही सर्वांनी स्वीकार करणं हा अधर्म होईल. पण तसं न करण्यामुळे माझे शब्द असत्य ठरतील. तेव्हा धर्ममार्ग काय, तो तूच ठरव."

थोडा विचार करून धर्मराज कुन्तीला सान्त्वना देअून अर्जुनाला म्हणाला, "अर्जुन, अग्नीला साक्षी ठेअून तू या कन्येशी विवाह कर."

अर्जुन यावर म्हणाला, "ते कसे शक्य आहे? तुम्ही अन् भीम माझ्यापेक्षा वडील आहात. तुम्हा दोघांअगोदर मी विवाह करणं हा अनाचार होईल."

कुन्तीमाता व बन्धू अर्जुन यांचे बोलणे लक्षात घेअून धर्मराजाने खूप विचार केला व शेवटी आपला निर्णय सांगितला, "या कन्येशी आपण पाचही जण विवाह करू. ही आपणा सर्वांचीच पत्नी आहे."

इतक्यात पांडवांना शोधत श्रीकृष्ण बलरामासह तेथे आला. एकमेकांना प्रणाम केल्यावर धर्मराज कृष्णाला म्हणाला, "आम्ही तर ब्राह्मणवेष धारण करून अज्ञात जीवन जगत आहोत. तुम्ही आम्हाला ओळखलंत तरी कसं? अन् आता इथे कसे काय आलात?"

कृष्ण हसत म्हणाला, "राजा, अग्नी कधी लपवता येतो का? आज स्वयंवर समयी जे बलप्रदर्शन झालं ते पांडव सोडता, कोणाला शक्य तरी आहे का ? त्या कुटिल दुर्योधनाची चाल असफल झाली हे छानच झालं. तुम्ही आपलं सत्यरूप अजून काही दिवस लपवून रहावं हेच बरं !" आणि पांडवांचा निरोप घेअून तो तेथून निघून गेला.

या अवधीत धृष्टद्युम्नाने एक काम केले. द्रौपदीला जिंकणारा ब्राह्मण कोण अन् तो कोठे रहातो वगैरे कोणालाच माहीत नसल्याने, आता तो तिला कोठे घेअून जात आहे, हे पहाण्यासाठी तो अन्य ब्राह्मणांबरोबर बाहेर पडला व लपूनछपून पांडवांचा पाठलाग करत राहिला. कुंभाराच्या घरापर्यंत येअून तो एका कोपऱ्यात लपून त्यांच्या हालचाली पहात राहिला.

कृष्ण-बलराम निघून गेल्यानन्तर भीम, अर्जुन, नकुल, सहदेव यांनी गावातून भिक्षा मागून आणली. कुन्तीने त्यातला थोडा भाग अतिथींसाठी काढून ठेवला व बाकीच्या भिक्षेतला अर्धा भाग भीमासाठी काढून ठेवला. बाकीचा अर्धा द्रौपदीच्या हवाली करून तिने तो चारजणांना वाढायला सांगितले. द्रौपदीने आज्ञापालन केले.

भोजनानन्तर सहदेवाने हरिणाजिने पसरली व त्यावर ते सारे जण झोपले. नंतर द्रौपदीही पांडवांच्या पायांशी आडवी झाली.

आडवे पडल्यापडल्या पांडवांनी काही वेळ युद्धातील निनिराळ्या व्यूहरचना व विविध अस्त्रशस्त्रांचे प्रयोग याबद्दल आपसात चर्चा केली. धृष्टद्युम्न ते सर्व लपून ऐकत राहिला. सर्वजण झोपल्यावर तो परत आपल्या पित्याकडे गेला व त्याने सांगितले की, "स्वयंवरासाठी आलेले ते पाचजण ब्राह्मण नसून क्षत्रीय आहेत, अन् माझं अनुमान आहे की ते पांडवच आहेत."

ही वार्ता ऐकून द्रुपदाला अपार आनन्द झाला. आपली इच्छा पुरी झाली, असे त्याला वाटले. नीट सारी माहिती घेण्यासाठी त्याने आपल्या पुरोहिताला कुंभाराच्या घरी पाठवले.

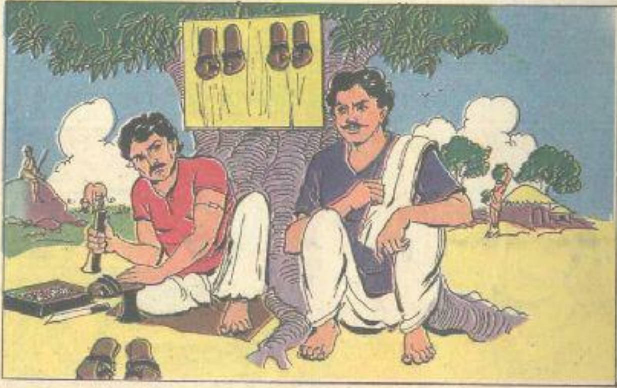

कंजूष माणसाचे समर्थन

राजपुरमधे कनक नावाचा एक व्यापारी होता. व्याजावर व्याज घेऊन त्याने खूप धन जमवले. गावचे लोक त्याला 'महाकंजूष' म्हणत. प्रण कनक त्यांच्या टीकेकडे दुर्लक्ष करी. त्याला त्याबद्दल कोणाचा रागही येत नसे. तो म्हणत असे, "ज्यांच्याजवळ काही नसतंच, त्यांच्या कंजूष असण्याचा प्रश्नच येत नाही. पण पैसेवाला असेल, त्यानं थोडंफार कंजूष असलं, तर बिघडलं कुठं? एक प्रकारे कंजूष माणसांचं अस्तित्व समाजाला आवश्यक असतं. कारण गरजवन्तांना व्याजानं का होईना, पण पैसे देऊन ते त्यांना मदतच करत असतात ना? त्यांच्या गरजा भागतात ना ?"

एकदा असाच कनक शेतातून परत येत असताना चप्पल बनवणाऱ्या चांभाराकडे गेला. चांभार नारायण त्याला एक चप्पल जोडी दाखवत म्हणाला, "पहा साहेब, कशा अुत्तम चामड्याच्या चपला आहेत या. शहरात वीस रुपयांपेक्षा कमीत नक्कीच नाही मिळायचा असला जोड. पण मी तुम्हाला दहा रुपयात देतो, घ्या."

चिडून चपलांकडे पहात कनक म्हणाला, "आहाहा! आपल्या कधीही झिजून न जाणाऱ्या पायांवर या झिजणाऱ्या चामड्याच्या चपला चढवायच्याच कशाला? मी काही चप्पल खरेदी करायला नाही आलो इथे. वाटेत माझ्या एका दोस्तानं चिरूट दिलाय मला. त्याच्याजवळची काडेपेटी रिकामी झालेली होती. तू चिरूट ओढताना दिसलास म्हणून आलो मी इथे! दे ना जरा तुझी काडेपेटी !"

चान्दोबा पुरवणी - ८१	आपल्या देशाची वृक्षसंपदा

तमन

ओलसर जमिनीवर, नद्यांच्या किनारी, झाडाझुडपांमधेच अुगवलेल्या झाडांवर अुत्तम प्रकारे फुललेली फुले आपल्याला खूपदा आढळतात. या फुलांना 'राणीची फुले' म्हणतात. स्वीडनचे वृक्ष-शास्त्रज्ञ मॅगनस व्ही. लाजस्टॉमने यांना प्लास-रेजिनी (राणी पुष्प) अशी संज्ञा दिलेली आहे. त्यांच्याच नावाने वनस्पती-शास्त्रात याचे नाव पडले - लाजर फ्रोमिया प्लास रेजिनी. ही फुले मोठी आकर्षक दिसतात. ही फुलतात तेंव्हा त्यांचा रंग फिका जांभळट गुलाबी असतो. फुलांचे कधीकधी दीड फूटपर्यन्त अुंचीचे झुबकेदार तुरे असून, पाकळ्या सुरकुतल्यासारख्या दिसतात. वर्षातून दोनदाच अेप्रिल-मे व जुलै -ऑगस्टच्या सुमाराला झाडांना बहर येतो. या झाडांची पाने वरील बाजूने गर्द हिरव्या रंगांची असून, खालील बाजूचा रंग काहीसा फिकट असतो. पानांच्या खालच्या बाजूला रेषांचे जाळे असते. यांची फळे हिरवी असून पिकल्यावर काळी पडतात. फळे लवकर गळून पडत नाहीत. कधी कधी पुढला बहर येअू लागला, तरी फळे झाडालाच चिकटून असतात.

मजबूतीच्या बाबतीत सागवान नंतर या लाकडाचाच नंबर मानला जातो. त्याचा अुपयोग बोटी बांधण्यासाठी व गाड्या बनवण्यासाठी करण्यात येतो. पाण्याने हे लाकूड लवकर कुजत नसल्याने बंदरे बांधताना या लाकडांचे खांब पाण्यात पुरतात. देशोदेशी या लाकडाचा अुपयोग केला जातो; म्हणूनच याला 'प्राईड ऑफ इंडिया' असे म्हणतात.

या झाडाला हिन्दीत 'जारुल', बंगालीत 'अजार', अुरियात 'पटोली', तमिळमधे 'कडली', मल्याळीत 'आटंपू', कानडीत 'चल्ला' व तेलगूत 'वरगोगू' असे म्हणतात.•

मार्कंडेय

मृकुंड मुनी हिमालयात रहात असत. बरीच वर्षे अपत्यप्राप्ती न झाल्याने त्यांनी त्यासाठी शिवाजी पूजाअर्चा केली. मुनि ध्यानमग्न असताना समोर महादेव प्रकट झाले व त्यांनी विचारले, "तुला केवळ सोळाच वर्षे जगेल असा बुद्धिमान पुत्र हवा, की निर्बुद्ध असा चिरंजीव पुत्र हवा?"

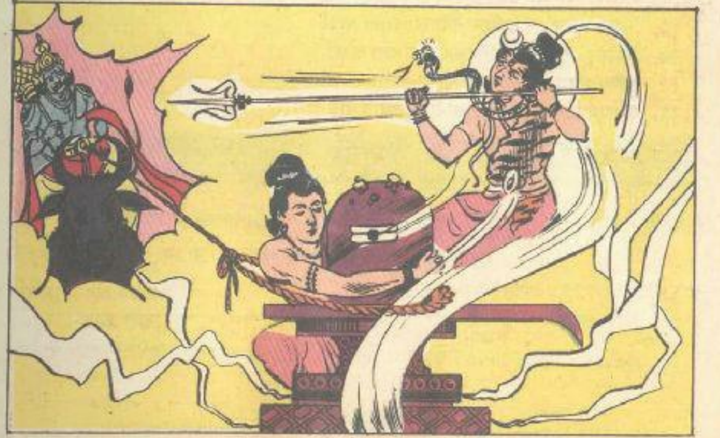
मृकुंडला विद्येचे अतिशय प्रेम होते, म्हणून त्याने अल्पायुषी, पण बुद्धिमान पुत्र मागितला.

त्यांच्या इच्छेप्रमाणे त्यांना पुत्रप्राप्ती झाली. त्याचे नाव मार्कंडेय असे ठेवण्यात आले. मार्कंडेय दहाच वर्षाचे असताना, खूप दूरवरून पंडित व जिज्ञासू लोक आपले शंकानिरसन करून घेण्यासाठी त्यांच्याकडे येत. बारा वर्षाचे असतानाच लोक त्यांना सद्गुरु अन् निष्ठावान मानू लागले.

त्यांचे वय जसजसे वाढू लागले, तसतसे त्यांचे माता-पिता काळजीने व्याकुळ होऊ लागले. परन्तु आपली चिन्ता त्यांनी पुत्राजवळ कधीही बोलून दाखवली नाही. मार्कंडेयांनी सोळाव्या वर्षात पदार्पण केल्यानंतर मात्र ते आपले अश्रू आवरू शकेनात. मार्कंडेयांना आश्चर्य वाटून त्यांनी याचे कारण विचारले. तेंव्हा पुत्राचा मृत्यु जवळ आल्याची वार्ता त्यांना त्याला सांगावीच लागली. परन्तु हां, एक दुसरा पर्याय होता. मातापिता स्वतः प्राणत्यागाला तयार झाले, तर पुत्र चिरंजीव होऊ शकत होता. मार्कंडेयांनी आपल्या शान्त वाणीने दुःखी मातापित्यांना धैर्य दिले. नंतर ते निर्जन प्रदेशात जाऊन ध्यानमग्न होऊन, शिवस्मरणात मग्न झाले. त्यांचे आयुष्य समाप्त होण्याची वेळ येऊन ठेपली, तेंव्हा यमदूत त्यांना घेऊन जाण्यासाठी तेथे पोचले. परन्तु मार्कंडेयांच्या भोवती प्रकाशवलय असलेले पाहून ते त्यांच्या जवळ जाऊ शकेनात. तेंव्हा स्वतः यमराज तेथे पोचले व त्यांनी आपला पाश मार्कंडेयांवर फेकला. पण मार्कंडेय ज्या शिवलिंगाला मिठी मारून बसले होते, त्या लिंगालाच यमपाश अडकला. त्याच क्षणी क्रोधित शिवशंकर तेथे प्रकट झाले. त्यांच्या तृतीय नेत्राच्या धगीत यमराज जळून मरून गेले. या घटनेमुळे शिवाचे 'मृत्युंजय' असे नाव पडले.

शान्त झाल्यावर शंकराने यमाला पुनर्जीवन दिले, पण या अवधीत मार्कण्डेयांची मृत्युघडी हुकली. शिवाने त्यांना वर दिला की ते चिरंजीव बनून सदा सोळा वर्षांचेच रहातील.

या पुराणकथेत एक मथितार्थही आहे. मार्कण्डेय आपले विशिष्ट असे व्यक्तित्व त्यागून ईश्वरचरणी लीन झाले. कारण हे व्यक्तित्व शाश्वत, अमर आहे. त्यामुळे काळ आला तरी ते जिवंतच राहिले अन् कायम सोळा वर्षांचेच राहिले. त्यांना भूत, भविष्य वर्तमान काहीच नाही, कालातीत आहेत ते. त्यांच्याजवळ आहे, तो केवळ अनंत काळ ! ही एक प्रकारची आध्यात्मिक अनुभूती होय.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. बुद्धाने आपला धर्मप्रसार कोणत्या ठिकाणी सुरू केला?
२. हिटलरने १९३८ मधे एक देश आपल्या देशात सामील करून घेतला व १९४५ मधे पुन्हा सोडून दिला. तो देश कोणता?
३. जमिनीवर सरपटणाऱ्या प्राण्यात सर्वात मोठा प्राणी कोणता?
४. 'अर्जुन अॅवॉर्ड' मिळवणारा पहिला भारतीय खेळाडू कोण?
५. 'घाना'चे जुने नाव काय?
६. कलकत्ता शहराची स्थापना कोणी केली?
७. हत्तीचे साधारण आयुर्मान किती?
८. इजिप्तचे अधिकसंख्यक नागरिक कोणती भाषा बोलतात?
९. 'अॅबिसिनिया' चे वर्तमान नाव काय?
१०. 'कवींचा कवी' मानला जाणारा सुप्रसिद्ध इंग्रजीचा कवी कोण?
११. इटलीत उपयोगात येणाऱ्या करन्सीचे नाव काय?
१२. आपल्या पुराणातला 'ऐरावत' हत्ती हा कोणाचे वाहन?
१३. अंतरिक्षात प्रथम चालणाऱ्या मानवाचे नाव काय?
१४. जमिनीवर आढळणारा उंचीने सर्वात जास्त असणारा प्राणी कोणता?
१५. पारशी लोकांच्या पवित्र ग्रन्थाचे नाव काय?
१६. 'एंजल फॉल्स' हा धबधबा कोणत्या देशात आहे?
१७. 'वॉटरलू' लढाईत नेपोलियनला हरवणारा कोण?
१८. पाकिस्तानचे पहिले अध्यक्ष कोण?
१९. कॅनडामधील सर्वात जास्त लांबीच्या नदीचे नाव काय?

उत्तरे

१. वाराणशीजवळील सारनाथ येथे.
२. ऑस्ट्रिया.
३. मगर.
४. सलीम दुराणी (१९६१).
५. गोल्ड कोस्ट.
६. जॉब चार्नॉक.
७. ७०-८० वर्षे.
८. अरबी.
९. इथिओपिया.
१०. एडमंड स्पेन्सर्स (१५५२-१५९९).
११. लिरा.
१२. इन्द्र.
१३. अॅलेक्सी लिओनाव्ह (१९६५).
१४. जिराफ.
१५. झेंद अवेस्ता.
१६. व्हेनेझुएला.
१७. आर्थर वेलेस्ली.
१८. महमदअली जीना.
१९. मॅकेन्झी

अनुपस्थितीत

सीतारामची अरुणा ही एकुलती एक मुलगी. खूप सुस्वभावी अन् सुन्दर होती ती. जवळच्या गावच्या वीरदासकडून बातमी मिळाली की, आपला मुलगा जयंत याच्यासाठी त्याला अरुणा पसन्त आहे. पण खुद्द तो कसा आहे, त्याची परिस्थिती कशी आहे, इत्यादी जाणण्यासाठी सीताराम वीरदासच्या गावी गेला.

वीरदास सुसंपन्न असून चांगला सुशिक्षितही असल्याचे सीतारामने जाणले. गावात त्याला चांगला मानही होता. त्याने सीतारामचे उत्तम स्वागत केले व तो म्हणाला, "माझ्या ओळखीतल्या बऱ्याच लोकांकडून तुमची अरुणा फार चांगली असल्याचे ऐकलं. मला हुंडाबिंडा काहीही नको. फक्त शास्त्रोक्त विवाह करून देऊन सूनबाईला माझ्या घरी पाठवा म्हणजे पुरे मला."

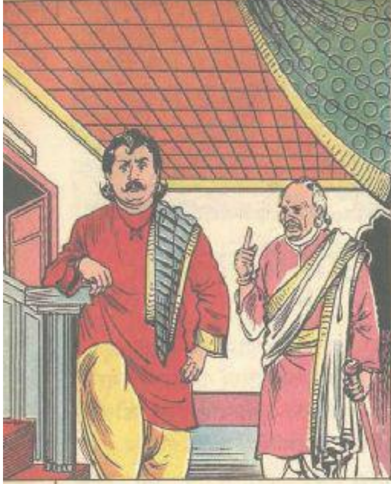
जयन्तही दिसायला उमदा वाटला. सीतारामला हे स्थळ खूप आवडले. गावी परत येऊन त्याने सर्व काही घरच्यांना सांगितले.

अशातच शान्ताराम नावाचा एक माणूस सांगू लागला, "वीरदास म्हणे कोणाशी बोलताना म्हणाला की, सीतारामचं घराणं दरिद्री आहे. त्याच्या मुलीचा उद्धार व्हावा म्हणूनच केवळ, हुंडाही न घेता मी तिला सून करून घ्यायला तयार झालोय. भिकाऱ्याकडून कधी कोणी पैसे घेतं का?" सीतारामच्या घराण्याबद्दल बोलताना तो वारंवार त्याची टिंगलही करत होता म्हणे!

शान्तारामचे बोलणे ऐकून सीतारामला फार वाईट वाटले. त्याचे वडील रघुराम मधे पडून म्हणाले, "उगीच कुणाच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवण्यापेक्षा तू स्वतः जाऊन वीरदासला भेटणं योग्य होईल."

सीतारामला त्यांचा सल्ला योग्य वाटला. जे ऐकले ते खरे निघाले तर त्याने लग्न मोडून परत येण्याचा निश्चय केला.

मयूर दळवी

वाटेत सीतारामला एक शेतकरी भेटला. त्या शेतकऱ्याने आपल्या शेताचा एक भाग वीरदासला स्वस्तात विकला होता. पण त्याला कोणीतरी म्हणाले की - "ती शेतजमीन नापीक असूनही हा शेतकरी गरीब असल्याने आपण ती विकत घेतल्याचे वीरदास कोणाजवळ सा बोलत होता! शेतकऱ्याला दानच दिलेय अशी त्याची भावना होती म्हणे!" या बाबत बोलण्यासाठीच तो शेतकरी वीरदासकडे निघाला होता.

सीताराम शेतकऱ्याला म्हणाला, "बरं झालं, आपण दोघं बरोबरच जातो आहोत."

ते दोघे थोडे पुढे जाताच आपल्या घोडा गाडीची दुरुस्ती करून घेत असलेला एक माणूस त्यांना दिसला. त्याची परिस्थिती हलाखीची असताना वीरसिंहने त्याला एक हजार रुपये कर्जाऊ दिले होते. त्या भांडवलातून याने शहरात व्यापार केला अन् पुष्कळ धन कमवले. व्यापाऱ्याने नन्तर वीरसिंहला त्याची रकम परत केली. अन् शिवाय दर वर्षी काही न काही मूल्यवान भेटवस्तु त्याच्याकडे पाठवत राहिला. पण आता असं ऐकिवात आले की वीरदास त्याला 'कृतघ्न' म्हमून त्याची आणखीही निन्दा करत असतो. याबाबत चौकशी करण्यासाठी तो ही वीरदासच्या गावी निघालेला होता.

व्यापाऱ्याला जेंव्हा कळले की सीताराम आणि शेतकरीही अशाच चौकशीसाठी वीरसिंहकडे निघालेले आहेत तेंव्हा तो त्यांना म्हणाला, "थोडे थांबा ना! माझी गाडी आत्ता दुरुस्त होईल. आपण तिघंही गाडीतूनच जाऊ बरोबर."

ते तिघे पुढे निघतात तोच त्यांना रस्त्यात एक कवि भेटला. तो सांगू लागला की, "या वीरदासने माझा एका जमीनदाराशी परिचय करून दिला. मला त्याच्या मुळे धनलाभ झाला अन् कीर्तीही मिळाली. पण माझ्या असं ऐकिवात आलंय की, मी त्याच्या स्तुतीपर एक ही काव्य न लिहिल्यामळे तो माझ्यावर नाराज आहे. सुरुवातीला मी त्याच्याबद्दल खरं तर एक कविता लिहिली होती. पण ती ऐकून तो म्हणाला होता की - मी एक सर्वसाधारण माणूस असून माझ्याबद्दल कोणी कविता लिहावी अशी माझी योग्यता नाही. अन् आज मात्र माझी निन्दा करतो आहे! मी आता जाब विचारायलाच त्याच्याकडे निघालोय."

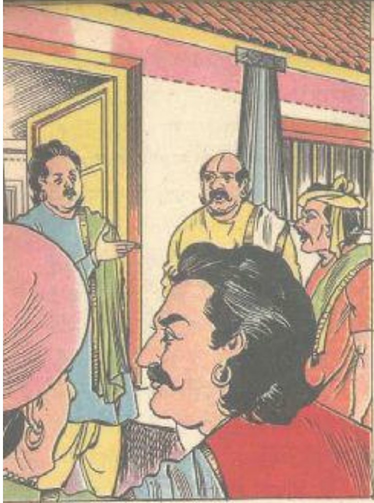
आता कवीही बाकी तिघांबरोबर घोडागाडीत बसला.

त्यांना वीरदासच्या घरी पोचता पोचता संध्याकाळ झाली. त्यावेळी वीरदास बाहेर ओट्यावर बसून कोणाशीतरी बोलत होता. गाडीतून अुतरलेल्या चौघांना पाहून प्रेमाने तो त्यांचे स्वागत करत म्हणाला, "अरे, तुम्ही एकदम बरोबर आलेले पाहून मला फारच आनन्द झालाय." त्यांना आपल्या घरात घेअून गेला व नोकरांना त्याने आज्ञा द्दिली की, हे चौघेही मला आपल्या नातेवाइकांपेक्षा प्रिय आहेत. त्यांच्या आगतस्वागतात कुठेही काही कमी पडता कामा नये. त्याच्या चेहऱ्यावरील खरा प्रेमभाव व पावित्र्य पाहून चारही जण चुप झाले. पण मनात मात्र अजूनही राग धुमसतच होता. त्यामुळे त्यांना घरात वावरायलाही संकोच वाटला.

इतक्यात कट्ट्यावर बसलेला दुसरा माणूस वीरदासला म्हणाला, "अरे, तुम्ही अजून माझ्या म्हणण्यावर आपला काहीच निर्णय नाही दिला?"

"निर्णय देण्याची जरूरच काय मुळी? मी एकदा जे वचन दिलं ते दिलं. मी ते कोणत्याही परिस्थितीत पाळणारच! माझा नियमच आहे तो. मी आपलं बोलणं फिरवत नसतो." वीरदास अुत्तरला.

तेंव्हा कट्ट्यावरून अुतरून या चार पाहुण्यांजवळ येत तो म्हणू लागला, "तुम्ही जर यांचे स्वकीय आहात, तर जरा यांना समजवा नं? अुपकार करा माझ्यावर एवढा."

खरं काय घडलंय हे जाणायला चारहीजण अुत्सुक होते. तेंव्हा तो माणूस सांगू लागला-

गावात वीरदासचं आणखी एक घर आहे. प्रथम तो त्याच घरात रहात असे. श्रीमन्ती आल्यावर आता तो या मोठ्या घरात रहायला लागलाय. खूप दिवस मंगलकार्यात वगैरे आलेल्या पाहुण्यांची अुतरायची सोय तो जुन्या घरी करत असे. पण आता त्या घराचा अुपयोग फार कमी होअू लागल्याने ते अुजाड पडल्या सारखं झालं. सूरज नावाच्या एका शेतकऱ्याला ते आपण विकत घ्यावे असे वाटले. वीरदासनेही मान्य केले की, मी ते घर स्वस्तात देईन. सूरज आता पैसे जमा करायच्या कामाला लागलाय.

त्याच गावातल्या गणनाथने सूरजच्या भाग्याबद्दल त्याची प्रशंसा केली. आणि त्याबरोबरच वीरदासच्या औदार्याचीही वाखाणणी केली. तर अुलट सूरज तिरस्काराने म्हणाला, "हो, घरात तशी भुताप्रेतांची वस्ती आहे. फुकट सुद्धा घ्यायला कोणी तयार नाही होणार. पण मीच काय तो पैसे देअून ते खरेदी करतो आहे! यात त्याचा भलेपणा तो कसला? यात माझंही कसलं मोठंसं भाग्य नव्हे, अन् वीरदासचंही औदार्य नव्हे! मला गरज होती, मी घेतलं. बस, बात खतम!"

आता गणनाथ म्हणतोय की, असल्या या कृतघ्न माणसाला कशाला स्वस्तात देता घर? त्यापेक्षा ते गणनाथला दिलं तर तो आजन्म ऋणी राहील वीरदासचा; अगदी पूजाही करील तो. पण वीरदास तर आपल्याच शब्दावर अडून राहिला आहे. तो कोणत्याही परिस्थितीत आपला दिला शब्द मोडायला तयार नाहीय.

सीताराम व बाकीचे तिघेजण काही बोलण्यापूर्वीच वीरदास म्हणाला "माणूस समोर नसला, की आपला हेतु साध्य करण्यासाठी लोक त्याच्या विरुद्ध अनेक तक्रारी करतात, तऱ्हेतऱ्हेच्या कपोलकल्पित गोष्टी रचल्या जातात अन् माणसाच्या अनुपस्थितीत त्याला वाईट ठरवायचे प्रयत्न केले जातात. मी असल्या गोष्टींवर अन् बातम्यांवर कधीही विश्वास नाही ठेवत. माझ्या दृष्टीने माणसाच्या पाठीमागे त्याच्याबद्दल बोलल्या जाणाऱ्या गोष्टींना काहीही किंमत नाही. जे समोर घडेल, तेच माझ्या दृष्टीने मुख्य होय. हाँ, अशा सांगोवांगी आलेल्या गोष्टी एकाद्या वेळी खऱ्या असतीलही; पण तिकडे लक्ष देणं अन् त्यांवर विश्वास ठेवणं ही माझी पद्धत नव्हे. ही माझी माणसं आहेत नं, ती माझ्याच म्हणण्याला दुजोरा देतील पहा. ते कधीही आपलं मत तुमच्या बाजूनं देणार नाहीत हे समजून अस. ते माझ्या पद्धतीचंच समर्थन करतील नक्की! आता जाअू शकता तुम्ही."

हे वीरदासचे बोलणे ऐकून या चौघांचेही चेहरे पहाण्यासारखे झाले! आतापर्यन्त ते केवळ वीरदासबद्दलच विचार करत होते, स्वतःबद्दल नव्हते करत! त्यांनी ओळखले की वीरदास कोणाच्या अनुपस्थितीत त्याच्याबद्दल दुसरे बोलतो यावर विश्वास ठेवणे योग्य नाही. आता तेही विचार करू लागले की आपणही इतरांच्या बोलण्यावर विश्वास ठेवून वीरदासला वाईट का ठरवला?

'काही जरूरी काम आहे' असे म्हणत सीताराम अन् बाकीचे तिघे तेथून सटकले. पण चौघं एकदम कसे व का आले अन् काही न बोलताच निघून चाललेत हे वीरदासला कळेना. इतके जर महत्वाचे काम नव्हते, तर ते इथे आलेच का मुळी? यामुळे वीरदासला फार आश्चर्यही वाटले.

सीताराम व बाकी तिघेजण खरे तर सगळी चौकशी करून सोक्षमोक्ष लावायला आले होते. पण आता त्यांना आपल्या शंकेचे अुत्तर परस्परच मिळाले. आता अुलट त्यांना वीरदाससारख्या सच्च्या, प्रामाणिक व आदर्श व्यक्तीचे आपण आप्त, स्वकीय असल्या बद्दल गर्व वाटू लागला. त्याच्या स्वभावाचा त्यांच्यावर फारच अनुकूल परिणाम घडून आला. त्यांच्या लक्षात येअून चुकले की माणसाच्या पाठीमागे त्याच्याबद्दल बोलल्या जाणाऱ्या गोष्टींवर विश्वास ठेवणे, हा शुद्ध मूर्खपणा आहे. घातक आहे ही सवय.

धान्दरटपणामुळे

सोमशास्त्री भिक्षुक होता. पौरोहित्य हा त्याचा धन्दा. बारीक-सारीक गोष्टींनी तो घाबरून जाई आणि धान्दरटपणा करी. सवयच झाली होती त्याला तशी.

शेजारच्या गावी लग्न होते. सोमशास्त्रीलाच पुरोहित म्हणून बोलावले होते. त्याला खूप आनन्द झाला. पोचायला अुशीर होअू नये म्हणून घाबरून कोंबडा आरवण्यापूर्वीच निघता निघता तो बायकोला म्हणाला, "मी निघालोय. अजून अन्धार आहे बाहेर. दरवाजा नीट बन्द करून घे. नाहीतर चोर येअून घर लुटतील. सावध रहा."

झोपेतून अुठून सोमशास्त्रीच्या बायकोने दरवाजा बन्द केला अन् ती पुन्हा झोपली.

घराजवळच संधी शोधत बसलेल्या चोरांनी सर्व काही पाहून घेतले. रात्रभर त्याना कुठे डल्ला मारायचे जमले नव्हते. सोमशास्त्री निघून गेलाय, त्याची बायको घरात एकटीच असून बाहेर अुजाडायला अजून एक प्रहर लागेल, असे पाहून त्यांनी विचार केला की या घरात चोरी करण्यासारखे मौल्यवान काही नसले तरी भिक्षुकीचा तांदूळ तरी भरपूर असेल.

चोर घरात घुसले. कुठेही दिवा जळत नव्हता. सर्वत्र अन्धारच अन्धार पसरला होता. हे आपले भाग्यच समजून ते कामाला लागले.

इतक्यात धान्दरट सोमशास्त्री गडबडीने घरी परत आला अन् दरवाजा खडखडावत बायकोला हाका मारू लागला. तिने अुठून दरवाजा अुघडला.

"अग अुपरणं विसरलो" म्हणत, ते आपल्या खांद्यावर टाकून सोमशास्त्री आला तसाच घाईघाईने परत गेला.

पुन्हा दरवाजा बन्द करून बायको झोपून गेली. चोरांना जेंव्हा ती गाढ झोपल्याची खात्री वाटली, तेंव्हा ते तांदुळाचे पीप शोधू लागले. ते जेंव्हा नजरेस पडले तेंव्हा त्यांनी जवळच एक चादर पसरली. तांदूळ चादरीत ओतून घेअून पसार व्हायचा त्यांचा विचार होता.

इतक्यात सोमशास्त्रीने पुन्हा परत येअून बायकोला अुठवले.

तिने दार अुघडून त्याला विचारले, "आता काय विसरलात?"

"झोळी विसरलो गं ! आण लवकर." शास्त्री म्हणाला. झोळी तांदुळाच्या पिपाजवळच्या खुंटीला लावलेली होती.

ती जेंव्हा झोळी घ्यायला तेथे गेली तेंव्हा चोर कोपऱ्यात दुबकून बसले. खाली पसरलेली चादर पायाला लागताच वाकून तिने ती अुचलली अन् झोळी देअून झाल्यावर चादर लपेटून पुन्हा ती झोपून गेली.

ती झोपल्याची खात्री करून घेअून चोर पिपातला तांदूळ काढून जमिनीवर ओतत राहिले. अंधारात त्यांना वाटले की, आपण चादरीवरच तांदूळ काढत आहोत. पीप जवळजवळ रिकामे झाले. तेंव्हा तो अुचलण्यासाठी अंधारात चाचपत चादरीची टोके शोधू लागले. पण कोणतेच टोक हाती न लागल्याने त्यांच्या लक्षात आले, की तांदूळ तर आपण जमिनीवरच ओतलाय!

'आता काय करावे?' अशा विचारात चोर असताना पुन्हा तिसऱ्यांदा दरवाजा खडखडला !

दार अुघडून बायको म्हणाली, "सकाळ तर झालीच. आता मीही आपल्या कामांना लागते कशी !"

हे ऐकून चोर घाबरून गेले अन् येताना आपण पाडलेल्या भगदाडातून पुन्हा बाहेर पळून गेले. या गडबडीत धांदरटपणाने स्वतःजवळची पैशांची थैली मात्र ते घरातच विसरले.

याबेळी मात्र सोमशास्त्री कोणतीही वस्तु न विसरता सर्व काही घेअून वेळेवर लग्नघरी पोचला. त्याच्या घाबरटपणाचा आणि धान्दरटपणाचा त्याला न कळत फायदाच झाला होता.

अविनाश पुंडे

